

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ ศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชน
บ้านเขาชีฝอยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต

สัญญาเลขที่ RDG52M0025

โดย นางสาวอุทัย พรสอน

นางเพ็ญศิริ บุญมาก

นางสำราญ เหมือนโพธิ์ และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ ศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชน
บ้านเขาชีฝอยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต

ทีมงานโครงการ

1. นางแสงอุทัย พรสอน	ผู้รับผิดชอบโครงการ
2. นางสาวกาญจน์ เหมือนโพธิ์	ผู้รับผิดชอบโครงการ
3. นางเพ็ญศิริ บุญมาก	ผู้รับผิดชอบโครงการ
4. นายธันยวัฒน์ บุญมาก	ทีมวิจัย
5. นางสาวดวงเดือน ห่มขวา	ทีมวิจัย
6. นางสาวลดาภาศ พุ่มจำปา	ทีมวิจัย
7. นางสาวจงกล ประสาทเขตต์การ	ทีมวิจัย
8. นายชลอ ประสาทเขตต์การ	ทีมวิจัย
9. นายชูรัฐ ตั้งจิตตรง	ที่ปรึกษา
10. นายละเอียด เทียนทอง	ที่ปรึกษา
11. ร้อยตรีหญิงวาริทิพย์ เทียนทอง	ที่ปรึกษา

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มี ความก้าวหน้าในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำให้ใหม่ให้ ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้ กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็น งานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตน ท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและ วิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่ กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการ บอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมาย

สำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียน โครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตามรายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชีฝอยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต” จัดอยู่ในประเด็น “เด็ก เยาวชน” มีขอบเขตการดำเนินงานระดับหมู่บ้าน ดำเนินการในพื้นที่บ้านเขาชีฝอย หมู่ 3 ตำบลเขาชีฝอย อ.ทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี โดยมี OUTPUT ของงานที่สำคัญ คือ

- 1) ได้แนวทางการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานที่จะส่งเสริมการเรียนรู้การใช้ชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน
- 2) ได้แนวทางการนำต้นทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน และ
- 3) ได้แนวทางพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีทักษะการเรียนรู้การใช้ชีวิต โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานโครงการคือ สร้างความเข้าใจโครงการกับพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเด็กและเยาวชน รวมถึงสร้างทีมเด็กและเยาวชน เตรียมความพร้อมเด็กเยาวชน และทีมวิจัย : ฝึกการสังเกต การคิด การตั้งคำถาม การเขียน ถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานและกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตจากอดีตจนถึงปัจจุบัน กิจกรรมศึกษาดูงานทางสังคมของชุมชน ประชุมประจำเดือน พุดคุยแลกเปลี่ยนของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเด็กและเยาวชน และสรุปบทเรียน/ถอดความรู้การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน

จากข้อมูลการเลี้ยงดู หลานในชุมชนและกระบวนการอบรมเลี้ยงดูหลานพบกระบวนการอบรมเลี้ยงดูหลานของบางครอบครัวมุ่งพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เรียนรู้จากการประกอบอาชีพอยู่แล้ว เช่น การเพาะเห็ด ปลูกปลา ปลูกมะละกอ ค้าขาย พบว่ากิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อการเรียนรู้ที่แฝงไว้ในวิถีชีวิตประจำวัน และกระบวนการที่ดำเนินการร่วมกันในชุมชนท้องถิ่น เป็นกระบวนการหนึ่งที่คนในชุมชนพยายามสร้างสิ่งไว้ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อประดับประดาหลาน หลานออกจากสิ่งไว้ที่หลากหลายอื่นๆ ในสังคม ที่อาจจะส่งผลกระทบต่ออนาคตของหลานหลานในทางลบ เพื่อให้ลูก หลาน มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่อพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ชุมชน สังคม โดยใช้ประสบการณ์ ความรู้ในชุมชน และทรัพยากรท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้

จากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการวิจัยถือเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชนที่เป็นสิ่งไว้ในด้านดีให้เด็ก เยาวชน ได้เรียนรู้ และพัฒนาตัวเองผ่านกระบวนการกิจกรรม ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมที่จะป้อนสิ่งไว้ให้เกิดขึ้นในชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง เพราะอัตราของคนทำงานเป็นเหตุให้การประสานงานเพื่อสร้างกิจกรรมว่างเว้นลง แนวทางการพัฒนาทักษะเด็กบ้านเขาชีฝอยอาจเป็นประเด็นที่เกินจะตัดไม้แข็งให้อ่อนลงมาสอดรับกระบวนการได้ แต่กลุ่มคนทำงานประเภทไม้แข็งในเขาชีฝอยเป็นกลุ่มที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมได้ แต่กระบวนการสร้างทักษะให้เด็ก เยาวชนนั้นจำเป็นจะต้องมีพี่เลี้ยงดำเนินการเป็นหลักเพื่อสร้างสรรค์กระบวนการให้เด็ก เยาวชนโดยตรง และให้เด็ก เยาวชน ลูกขึ้นมาเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมด้วยตัวเองในอนาคตแต่ต้องใช้เวลาเพื่อการสร้างกลุ่ม เด็ก เยาวชน รุ่นใหม่มาทดแทน

สารบัญ

	หน้าที่
สารบัญ	ก
บทคัดย่อ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมา	1
1.2 คำถามวิจัย	3
1.3 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	3
1.4 วัตถุประสงค์	3
1.5 ประเด็นศึกษา	3
1.6 ขั้นตอนการดำเนินงาน	3
1.7 พื้นที่ดำเนินงาน	4
1.8 ระยะเวลาในการดำเนินการ	4
1.9 งบประมาณการดำเนินงาน	4
1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 วรรณกรรมชุมชน	5
2.1 สถานการณ์ทรัพยากรบ้านเข่าซี่ฝอย	5
2.2 ความเคลื่อนไหวและพลังชาวบ้านเข่าซี่ฝอย	6
2.3 เจตนารมณ์คนเข่าซี่ฝอย	8
บทที่ 3 บริบทชุมชน	12
2.1 ข้อมูลพื้นฐานบ้านเข่าซี่ฝอย	12
2.1.1 ประวัติบ้านเข่าซี่ฝอย	12
2.1.2 กลุ่มคนบ้านเข่าซี่ฝอย	12
2.1.3 ที่ตั้งอาณาเขตและการตั้งถิ่นฐาน	13
2.1.4 แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมบ้านเข่าซี่ฝอย	14
2.1.5 วิถีชีวิตบ้านเข่าซี่ฝอย	15
2.1.6 การศึกษาเล่าเรียนในชุมชน	16
2.1.7 สาธารณสุข	16

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 4 กระบวนการดำเนินการ	17
4.1 กระบวนการดำเนินการ	20
4.2 การปรับเปลี่ยนแนวทางดำเนินงาน	28
บทที่ 5 ผลการวิจัย	29
5.1 ต้นทุนทางสังคมของชุมชน	30
5.2 สถานการณ์ ลูก หลานปัจจุบัน	37
5.3 บทเรียนวิธีการสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็ก	38
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย	40
6.1 กระบวนการชาวบ้าน	41
6.2 วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้	42
6.3 วิธีอบรมเลี้ยงดูลูก หลานและกิจกรรม	44
6.4 ต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่เอื้อต่อการสร้างการเรียนรู้	46
6.5 วิธีการ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชี้อย	46
6.6 ปัญหาอุปสรรค	48

ภาคผนวก

ตารางกิจกรรมการดำเนินงาน

ภาพกิจกรรม

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา

บ้านเขาชีฝอย หมู่ 3 ตำบลเขาชีฝอย อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีพื้นที่ 1,300 ไร่ มีเทือกเขาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทอดตัวตามทิศเหนือจรดใต้ มี 60 หลังคาเรือน ประชากรจำนวน 227 คน เป็นชาย 110 คน หญิง 117 คน ในอดีตชาวเขาชีฝอยมีอาชีพทำนาเป็นหลัก เป็นนาข้าวไร่ เมื่อสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงฝนไม่ตกตามฤดูกาล เกิดภัยแล้งขาดแคลนน้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ที่อยู่ในวัยแรงงานเคลื่อนย้ายอพยพไปหางานทำยังท้องถิ่นอื่น คนส่วนใหญ่ที่อยู่ในชุมชนจึงเป็นผู้สูงอายุและเด็ก จากกลุ่มคนวัยแรงงานที่ออกไปขายแรงงานต่างถิ่นได้ส่งรายได้กลับมายังครอบครัว ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และจากการที่มีรายได้นี้ชุมชนเริ่มที่จะรับพฤติกรรมกระแสบริโภคนิยมมากขึ้น เช่น โทรศัพท์มือถือ รถมอเตอร์ไซด์ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีการใช้จ่ายเกินความจำเป็นตกอยู่ในสภาวะการกู้หนี้ยืมสินทั้งในระบบ และนอกระบบ คนในชุมชนจึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้านแปรรูปอาหาร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ศูนย์พันธุ์ข้าว เพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน

ปี 2548 บ้านเขาชีฝอยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ให้ดำเนินโครงการศึกษาบทเรียนกลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยเพื่อหารูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ผลการวิจัย ได้รูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนเขาชีฝอย ที่ต่างจากเดิมซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาหนี้สินที่รวมกันเป็นกลุ่มเช่นการเพิ่มรายได้ของกลุ่มแม่บ้าน การออมและมีแหล่งเงินทุนของชุมชนจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มาเป็นปรับวิถีคิดและพฤติกรรมของคนในครอบครัว โดยการพูดคุยสร้างความเข้าใจกันในครอบครัว และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ด้วยข้อมูลที่ได้จากการจัดบันทึกการรับ รายจ่าย และการสอนลูกหลานให้เรียนรู้ในการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน เป็นความรู้ที่ได้จากลุงประโยชน์ที่มีแนวคิดในการสอนลูกว่า “เราไม่รู้ขนาดตจะเป็นอย่างไร ถ้าเขาเรียนได้ก็ให้เขาเรียนไป แต่ถ้าเขาเรียนไม่ได้ เขาก็หาเลี้ยงตัวเองได้”

ขณะนี้เด็กในชุมชนตั้งแต่เด็กอนุบาลจนถึงมัธยมมีจำนวน 26 คน จากการที่ คนในชุมชนส่วนหนึ่งออกไปทำงานต่างถิ่น จึงส่งลูกมาให้ ปู่ย่า ตายาย เลี้ยงดูซึ่งปู่ย่า ตายาย บอกว่าการอบรมเลี้ยงดูหลานยากกว่าลูก เพราะในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากเมื่อก่อน เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาทางเพศ การคบหาเพื่อนในโรงเรียน กลัวลูกหลานคิดวิเคราะห์ไม่เป็นแยกแยะไม่ออกแล้วทำตามเพื่อนอีกทั้งสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้าถึงเด็กได้เร็ว ประกอบกับลูกหลานในชุมชนไปเรียนที่โรงเรียนนอกชุมชนในเมืองอุทัย ซึ่งต่างจากเมื่อก่อนที่ลูกหลานเรียนที่โรงเรียนในชุมชนมีพ่อแม่และคนในชุมชนช่วยกันดูแล อีกทั้งเพื่อนๆของลูกเป็นคนในชุมชน ปัจจุบันลูกหลานที่เรียนนอกชุมชนผู้ปกครองไม่สามารถรับรู้ว่าในเวลาที่เด็กอยู่นอก

ชุมชนซึ่งเป็นเวลาส่วนมากเด็กๆเป็นอย่างไร พอกลับจากโรงเรียนก็ทำการบ้านไม่ค่อยได้พูดคุยกับพ่อแม่ ผู้ปกครอง จากการสังเกตเด็กๆที่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนและการพูดคุยแลกเปลี่ยนของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ และคนในชุมชน เห็นว่าเด็กๆ ยังไม่ค่อยกล้าพูด ไม่กล้าคิดแสดงออก และไม่กล้าตัดสินใจ ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจส่งผลถึงตัวเด็กในการปฏิเสธเพื่อนในสิ่งที่ไม่ดี และเกิดช่องว่างภายในครอบครัวเพราะลูกหลานไม่กล้าเล่าเรื่องของตนเองให้ฟังหรือมาปรึกษาถ้ามีปัญหา ทางด้านการเรียนเด็กบางคนไม่ค่อยกล้าถามข้อสงสัยกับครู และถ้าเด็กกลุ่มนี้โตแล้วอยู่ในชุมชน มีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนแล้วไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าเสนอความคิดเห็นอาจทำให้ชุมชนเสียโอกาสการพัฒนาและปกป้องสิทธิชุมชน จากการที่ เด็กกลุ่มหนึ่งไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนในเมืองต้องออกจากบ้านแต่เช้ากลับก็เย็น วันเสาร์อาทิตย์วันหยุด เด็กๆ ก็จะอยู่แต่ในบ้านทำการบ้าน ดูทีวี ไม่ได้ออกไปสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน ไม่ได้ช่วยพ่อแม่ทำงาน หรือมาเล่นด้วยกันเหมือนเมื่อก่อนเช่นเด็กๆจะมีหน้าที่เลี้ยงควายในตอนเย็นหรือวันหยุด ระหว่างปล่อยควายก็จะมาเล่นด้วยกันหรือไปหาปลา เก็บผัก หรือพ่อแม่บางคนพาไปทำนาด้วย ซึ่งต่างกับปัจจุบันที่เด็กและเยาวชนไม่ค่อยรู้จักคุ้นเคยเป็นเพื่อนกัน ไม่สนใจคนอื่น ไม่รับรู้เรื่องราวของชุมชน ที่สำคัญคือขาดทักษะการเรียนรู้ที่จะอยู่ในชุมชน

จากการที่มีบางครอบครัวนำผลการวิจัย เรื่องการเลี้ยงดูลูกหลานให้เรียนรู้การใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน ไปปรับใช้กับลูกหลานของตนด้วยการพาทำอาชีพเช่น การดำนา หาปลา ดักหนู หากุ้ง และชวนลูกบันทึกรายรับรายจ่ายในครอบครัว จากการที่ได้ร่วมกิจกรรมด้วยการพาทำและการพูดคุยกันเด็กได้เรียนรู้ด้วยตัวเอง เช่นการรับรู้ค่าใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้เด็กช่วยลดค่าใช้จ่ายของเขา พ่อแม่ ผู้ปกครองเห็นการเปลี่ยนแปลงของลูกหลานคือ สนุกกับการทำ มีความมั่นใจว่าสามารถทำได้ มีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น และจากการที่ทีมวิจัยโครงการศึกษาบทเรียนกลุ่มแม่บ้านเขาชี้อย่างเพื่อหารูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินฯ ซึ่งเป็นแกนนำและผู้ปกครองได้มีโอกาสไปแลกเปลี่ยนการหนุนเสริมการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนกับทีมวิจัยในพื้นที่อื่น ไปร่วมเรียนรู้การเลี้ยงดูลูกในโครงการโรงเรียนพ่อแม่ นอกจากนั้นพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุทัยธานีได้ชวนแกนนำเยาวชนในพื้นที่ไปร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดกระบวนการเรียนรู้ในค่าย ร่วมกับเยาวชนนักวิจัยบ้านดอนโพ จังหวัดราชบุรี บ้านบางจาน จังหวัดเพชรบุรี ทีมแกนนำบ้านเขาชี้อย่างได้ชวนพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ และแกนนำในชุมชนมาพูดคุยแลกเปลี่ยนเห็นว่าสถานการณ์ ของเด็กและเยาวชนในชุมชน วิธีการอบรมเลี้ยงดู และกิจกรรมเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทำให้มีความห่วงใย จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชี้อย่างให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต โดยนำสิ่งดีที่เป็นต้นทุนทางสังคมของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาการหาอยู่หากินในชุมชน การทำและแปรรูปอาหาร วัฒนธรรม ประเพณี มาเป็นเครื่องมือพัฒนาทักษะการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชน

1.2 คำถามวิจัย

จะมีวิธีการอย่างไร เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชี้อยให้มีทักษะการเรียนรู้ การใช้ชีวิต

1.3 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ทักษะการเรียนรู้การใช้ชีวิต หมายถึง การกล้าพูด กล้าแสดงออก การคิดเชื่อมโยงในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และการทำมาหากินในชุมชน

1.4 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาวิธีอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานและกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2) เพื่อศึกษาต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่เอื้อต่อการสร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน
- 3) เพื่อค้นหาวิธีการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชี้อยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต

1.5 ประเด็นศึกษา

- 1) ศึกษาวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานของครอบครัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน(บทเรียน/ประสบการณ์ : บทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ วิธีการ กิจกรรม ปัจจัย/เงื่อนไข)
- 2) ศึกษาต้นทุนทางสังคมของชุมชน : เรื่องราวสิ่งต่างๆในชุมชน เช่นวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่เอื้อต่อการเรียนรู้การใช้ชีวิต
- 3) ศึกษาบทเรียนวิธีการสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนพื้นที่อื่น

1.6 ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. รวมพลัง สร้างทีมเด็กและเยาวชน
2. สร้างความเข้าใจโครงการกับพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเด็กและเยาวชน
3. เตรียมความพร้อมเด็กเยาวชน และทีมวิจัย : ฝึกการสังเกต การคิด การตั้งคำถาม การเขียน
4. ถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานและกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
5. กิจกรรมศึกษาต้นทุนทางสังคมของชุมชน
6. เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเด็กและเยาวชน
7. ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้นอกพื้นที่
8. กิจกรรมนำเสนอการเรียนรู้ของเด็ก และแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชี้อยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต

9. สรุปบทเรียน/ถอดความรู้การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชนบ้านเขาวัวฝอย

1.7 พื้นที่ดำเนินงาน

บ้านเขาวัวฝอยหมู่ที่ 3 ตำบลเขาวัวฝอย อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี

1.8 ระยะเวลาในการดำเนินการ

เดือน พฤษภาคม 2552 ถึง เดือน พฤษภาคม 2555

1.9 งบประมาณการดำเนินงาน

จำนวนเงิน 110,150 บาท (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นหนึ่งร้อยห้าสิบบาทถ้วน)

1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้แนวทางการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานที่จะส่งเสริมการเรียนรู้การใช้ชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน
- 2) ได้แนวทางการนำต้นทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน
- 3) ได้แนวทางพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีทักษะการเรียนรู้การใช้ชีวิต

บทที่ 2

บททวนวรรณกรรมชุมชน

2.1 สถานการณ์ทรัพยากรบ้านเข้ฝอย

ปี พ.ศ. 2535 ที่ดินทำกินของชาวบ้านเข้ฝอยหมู่ 3 บางส่วนที่ถูกเวนคืนไว้ตั้งแต่การสร้างเขื่อนวังร่มเกล้าได้ถูกนำมาสร้างโครงการแก้มลิงสำหรับกักเก็บน้ำ รองรับน้ำที่ไหลมาจากทพเสลาในฤดูน้ำหลากก่อนจะไหลส่งแม่น้ำสะแกกรังและท่วมบ้านเรือนในเขตอำเภอเมือง ในอนาคตเมื่อโครงการแก้มลิงแล้วเสร็จพื้นที่ส่วนหนึ่งของชุมชนจะตกอยู่ในความดูแลของทางราชการที่มีหน้าที่ในการจัดการอ่างเก็บน้ำ นอกจากนี้แนวเขตพื้นที่ของชุมชนกับทางราชการก็ยังไม่มีความชัดเจนอย่างใด

ปี พ.ศ. 2536 เขาแหลมที่เคยเป็นแหล่งอาหารของชุมชนได้ถูกให้สัมปทานแหล่งแร่หิน โดยที่ชาวบ้านเข้ฝอยส่วนใหญ่ยังไม่ทันรู้ตัว โดยนายทุนมีข้อเสนอจะสร้างถนนและนำไฟฟ้าเข้ามาภายในหมู่บ้าน เป็นการแลกเปลี่ยนการสัมปทานครั้งนั้นกินระยะเวลา 3 ปี เกิดผลกระทบต่อชุมชนทั้งเรื่องเสียงดังจนไม่สามารถเลี้ยงสัตว์ได้ ละอองฝุ่นฟุ้งในอากาศ ตลอดจนถนนที่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรของชุมชนพัง เมื่อหมดสัมปทานชาวบ้านเขาแหลมที่ได้نبัผลกระทบต่างก็มีความคิดเห็นที่ไม่ต้องการให้มีการต่อสัมปทาน สาเหตุส่วนหนึ่งก็มาจากการที่นายทุนไม่ได้ทำตามข้อเสนอที่เคยให้ไว้กับชาวบ้านในช่วงเวลานี้การจัดการทรัพยากร โดยกลไกของรัฐได้เข้ามามีบทบาทเหนือสิทธิชุมชนและอำนาจในการจัดการทรัพยากรชุมชนที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม แม้ว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากรชุมชนผ่านสภาตำบลที่เป็นตัวแทนชุมชน ก็ตาม ช่องว่างที่เปิดโอกาสให้คนภายนอกแทรกตัวเข้าไปมีส่วนได้ส่วนเสียทรัพยากรชุมชนจึงถูกต่อรองบนผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าผลประโยชน์ส่วนรวม เริ่มสั่นคลอนสำนึกของความเป็นชุมชน ดังนั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2539 นายทุนจึงได้สัมปทานแหล่งแร่หินที่เขานาคอกอีกโดยที่ชาวบ้านยังคงไม่รู้เรื่องเช่นเดียวกับกรณีเขาแหลม

การระเบิดหินดำเนินต่อมาจนถึงปี 2542 ที่เขานาคอกนอกจากผลกระทบที่เกิดจากการระเบิดหินแล้ว ผลกระทบคาดไม่ถึงก็คือบริเวณที่ระเบิดหินได้กลายเป็นที่ทิ้งขยะของเทศบาลเกิดกลิ่นเหม็นและแมลงวันรบกวนเป็นปัญหาต่อเนื่องติดตามมา อย่างไรก็ตามการเข้ามาขอสัมปทานแหล่งแร่หินครั้งใหม่ของนายทุนในปี พ.ศ. 2542 ยังคงดำเนินต่อไปโดยยื่นเรื่องผ่านสภาตำบลขณะนั้นมีสมาชิกทั้งหมด 13 คน ซึ่งได้รับการเลือกมาจากแต่ละหมู่บ้าน

จากนโยบายของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นเปลี่ยนโครงสร้างระบบการผลิตดั้งเดิมของชุมชนจากการหาอยู่หากินไปเป็นเพื่อการค้า เชื้อน และถนนจึงทำหน้าที่เป็นกลไกหลักที่จะผลักดันชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรองรับระบบการผลิตแบบใหม่ หลังจากการสร้างเขื่อนทัพเสลาเพื่อการชลประทานทำให้มีปริมาณน้ำเพิ่มมากขึ้นชาวเขาซึ่งฝอยต่างก็มีความหวังต้องการเพิ่มผลผลิตของตนให้มากขึ้น เปลี่ยนความคิดจากทำนาไว้กินเหลือจึงขาย กลายเป็นทำนาเพื่อขาย จากชาวนาที่เคยทำนาปีละครั้งเปลี่ยนมาเป็นทำนาปีละ 2 - 3 ครั้ง สารเคมี ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืชเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตชาวนาเขาซึ่งฝอยทุกคนทั้งผืนดินไม่มีเวลาหยุดพักผ่อน แม้จะทรมานทำนาปีละ 2 - 3 ครั้ง แต่การทำนาที่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและมีต้นทุนสูงได้นำมาซึ่งปัญหาหนี้สิน และสุขภาพเสื่อมโทรม ภาระหนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้นประกอบกับการขยายตัวของครัวเรือนทำให้มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ หนุ่มสาววัยทำงานจึงถูกพรากออกไปจากชุมชนพากันไปรับจ้างขายแรงงานในเมือง เมื่อมีคนหนึ่งประสบความสำเร็จก็ยิ่งกลายเป็นแรงผลักดันให้คนอื่น ๆ ทำตาม

โครงการแก้มลิงที่สร้างในพื้นที่ของชุมชนเขาซึ่งฝอยที่ถูกเวนคืนนำมาซึ่งคำถามที่ว่าน้ำที่กักเก็บไว้ “ใครจะใช้ได้” การที่ชุมชนตั้งอยู่ปลายน้ำจึงประสบปัญหาเรื่องน้ำทำนามาโดยตลอด น้ำจากคลองทัพทันก็เริ่มมีไม่เพียงพอ การเดินไปตามน้ำจึงยังคงมีสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน เคำกลางของความขัดแย้งจากการแย่งชิงน้ำทำนาเริ่มปรากฏ ในขณะที่ชุมชนก็มีความคาดหวังที่จะได้ใช้น้ำจากโครงการแก้มลิงสถานะที่เห็นน้ำแต่ไม่ได้ใช้น้ำกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามถึงแนวทางการจัดการน้ำในฐานะผู้มีส่วนได้เสียและผลกระทบ หลังจากโครงการแก้มลิงแล้วเสร็จทัศนียภาพสวยงามรอบๆ อ่างเก็บน้ำจะกลายเป็นแรงดึงดูดให้กลุ่มทุนเข้ามาลงทุนด้านการท่องเที่ยว เมื่อคาดการณ์ถึงผลกระทบที่อาจเกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่อาจก่อให้เกิดเสียงดังรบกวนความขัดแย้งในการใช้น้ำ หรือนำซึ่งการเปลี่ยนแปลงความคิดและค่านิยมของเยาวชน จึงนำมาซึ่งความเป็นห่วงกังวลว่าการท่องเที่ยวที่หลั่งไหลเข้ามาโดยที่คนในชุมชนได้เพียงแค่เฝ้ามองและถูกท่องเที่ยวโดยไม่ได้รับประโยชน์ชุมชนเขาซึ่งฝอยจึงเริ่มตั้งคำถามถึงการเตรียมชุมชนเพื่อรับมือกับการท่องเที่ยวที่จะเข้ามาทั้งรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ต้องการให้เกิดขึ้น และความเป็นไปได้ในการเรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและเพื่อชุมชนในอนาคต

2.2 ความเคลื่อนไหวและพลังชาวบ้านเขาชีฝอย

การจะให้สัมปทานเขานาคต่อเป็นพื้นที่ถึง 126 ไร่ได้จุดประเด็นให้ชุมชนตั้งคำถามถึงผลกระทบต่อเนื่องในระยะยาว ส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่เคยได้รับผลกระทบมาก่อน ส่วนหนึ่งเป็นคนเผ่าคนแก่ที่เคยเห็นภูเขาตั้งแต่เกิด ภูเขาจึงมิได้เป็นเพียงก้อนหินตามสายตาของนายทุนว่ามีคุณค่าทางจิตใจและเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชุมชนจึงต้องการเก็บภูเขาไว้ให้ลูกหลาน

เมื่อจะมีการขอสัมปทานใหม่ในปี พ.ศ. 2542 กระบวนการคัดค้านจึงก่อตัวขึ้นอย่างไร้ทิศทางโดยมีความรักในท้องถิ่นเป็นทุน พร้อมกับถูกผลักดันให้เข้าไปสู่เวทีประชาคมหมู่บ้านครั้งที่ 1 ตามขั้นตอนของการให้สัมปทานอย่างไม่ทันตั้งตัว อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ได้ใช้เวทีเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบและความเดือดร้อนต่อทางการ และร่วมกันลงชื่อคัดค้านเพื่อผลักดันไปสู่การยกเลิกสัมปทานจากตำบลไปสู่อำเภอ และจังหวัดตามลำดับ ทว่าไม่ได้รับการตอบสนองจากภาครัฐแต่อย่างใด เมื่อติดตามทวงถามก็ถูกบ่ายเบี่ยงตลอดมา

ขณะเดียวกันกลุ่มทุนก็พยายามเข้ามาแทรกแซงชุมชนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดเลี้ยงทอดผ้าป่า ขอซื้อที่ดิน ทั้งให้สัญญาว่าจะย้ายโรงโม่หินจากเขาแหลมมาเขานาค หรือแม้แต่เข้ามาให้สินบนผู้นำ ช่มชู้แกนนำโดยตรง ความรู้สึกไม่มั่นใจในความปลอดภัย หวาดกลัวหวาดระแวงซึ่งกันและกันเริ่มแผ่คลุมเกาะกุมจิตใจของคนในชุมชน แม้จะมีความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะสร้างความสับสนแปลกแยกทางความคิดให้เกิดขึ้นกับชุมชนก็ตามแต่ขณะเดียวกันแกนนำกระตุ้นให้คนในชุมชนได้ติดตามตรวจสอบความคิดของกันและกันพร้อม ๆ กับการเฝ้าระวังและประเมินสถานการณ์ของชุมชนร่วมกันตลอดเวลา สายสัมพันธ์อันดีที่เคยมีมาจึงเป็นดังสายใยที่คอยจู้จี้ไม่ให้คนในชุมชนเพื่องพลาไปกับอามิสรูปแบบต่าง ๆ โดยง่าย

ปี 2548 บ้านเขาชีฝอยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ให้ดำเนินงานโครงการศึกษาบทเรียนกลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยเพื่อหารูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ผลการวิจัย ได้รูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนเขาชีฝอย ที่ต่างจากเดิมซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาหนี้สินที่รวมกันเป็นกลุ่มเช่นการเพิ่มรายได้ของกลุ่มแม่บ้าน การออมและมีแหล่งเงินทุนของชุมชนจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มาเป็นปรับวิถีคิดและพฤติกรรมของคนในครอบครัว โดยการพูดคุยสร้างความเข้าใจกันในครอบครัว และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ด้วยข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกรายรับ รายจ่าย และการสอนลูกหลานให้เรียนรู้ในการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน เป็นความรู้ที่ได้จากอุปนิสัยที่มีแนวคิดในการสอนลูกว่า “เราไม่รู้อนาคตจะเป็นอย่างไร ถ้าเขาเรียนได้ก็ให้เขาเรียนไป แต่ถ้าเขาเรียนไม่ได้ เขาก็หาเลี้ยงตัวเองได้”

ขณะนี้เด็กในชุมชนตั้งแต่เด็กอนุบาลจนถึงมัธยมมีจำนวน 26 คน จากการที่ คนในชุมชนส่วนหนึ่งออกไปทำงานต่างถิ่น จึงส่งลูกมาให้ ปู่ย่า ตายาย เลี้ยงดูซึ่งปู่ย่า ตายาย บอกว่าการอบรมเลี้ยงดูหลานยากกว่าลูก เพราะในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากเมื่อก่อน เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาทางเพศ การคบหาเพื่อนในโรงเรียน กลัวลูกหลานคิดวิเคราะห์ไม่เป็นแยกแยะไม่ออกแล้วทำตามเพื่อนอีกทั้งสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้าถึงเด็กได้เร็ว ประกอบกับลูกหลานในชุมชนไปเรียนที่โรงเรียนนอกชุมชนในเมืองอุทัย ซึ่งต่างจากเมื่อก่อนที่ลูกหลานเรียนที่โรงเรียนในชุมชนมีพ่อแม่และคนในชุมชนช่วยกันดูแล อีกทั้งเพื่อนๆของลูกเป็นคนในชุมชน ปัจจุบันลูกหลานที่เรียนนอกชุมชนผู้ปกครองไม่สามารถรับรู้ว่าในเวลาที่เด็กอยู่นอกชุมชนซึ่งเป็นเวลาส่วนมากได้ๆเป็นอย่างไร พอกลับจากโรงเรียนก็ทำการบ้านไม่ค่อยได้พูดคุยกับพ่อแม่ผู้ปกครอง จากการสังเกตเด็กๆที่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนและการพูดคุยแลกเปลี่ยนของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ และคนในชุมชน เห็นว่าเด็กๆ ยังไม่ค่อยกล้าพูด ไม่กล้าคิดแสดงออก และไม่กล้าตัดสินใจ ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจส่งผลถึงตัวเด็กในการปฏิเสธเพื่อนในสิ่งที่ไม่ดี และเกิดช่องว่างภายในครอบครัวเพราะลูกหลานไม่กล้าเล่าเรื่องของตนเองให้ฟังหรือมาปรึกษาถ้ามีปัญหา ทางด้านการเรียนเด็กบางคนไม่ค่อยกล้าถามข้อสงสัยกับครู และถ้าเด็กกลุ่มนี้โตแล้วอยู่ในชุมชน มีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนแล้วไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าเสนอความคิดเห็นอาจทำให้ชุมชนเสียโอกาสการพัฒนาและปกป้องสิทธิชุมชน จากการที่ เด็กกลุ่มหนึ่งไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนในเมืองต้องออกจากบ้านแต่เช้ากลับก็เย็น วันเสาร์อาทิตย์วันหยุดเด็กๆ ก็จะอยู่แต่ในบ้านทำการบ้าน ดูทีวี ไม่ได้ออกไปสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน ไม่ได้ช่วยพ่อแม่ทำงาน หรือมาเล่นด้วยกันเหมือนเมื่อก่อนเช่นเด็กๆจะมีหน้าที่เลี้ยงควายในตอนเย็นหรือวันหยุด ระหว่างปล่อยควายก็จะมาเล่นด้วยกันหรือไปหาปลา เก็บผัก หรือพ่อแม่บางคนพาไปทำนาด้วย ซึ่งต่างกับปัจจุบันที่เด็กและเยาวชนไม่ค่อยรู้จักคุ้นเคยเป็นเพื่อนกัน ไม่สนใจคนอื่น ไม่รับรู้เรื่องราวของชุมชน ที่สำคัญคือขาดทักษะการเรียนรู้ที่จะอยู่ในชุมชน

แกนนำในชุมชนมาพูดคุยแลกเปลี่ยนเห็นว่าสถานการณ์ ของเด็กและเยาวชนในชุมชน วิธีการอบรมเลี้ยงดู และกิจกรรมเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทำให้มีความห่วงใย จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชะฝอยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต โดยนำสิ่งดีๆที่เป็นต้นทุนทางสังคมของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาการหาอยู่หากินในชุมชน การทำขนมและแปรรูปอาหาร วัฒนธรรม ประเพณี มาเป็นเครื่องมือพัฒนาทักษะการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชน

2.3 เจตนารมณ์คนเขาขี้ฝอย

จากบทเรียนความสำเร็จของการประกาศยกเลิกการเป็นแหล่งแร่หินของเขานาคและเขาแหลมจากความร่วมมือร่วมใจของคนเขาขี้ฝอยเพื่อเป็นหลักประกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยจึงต้องการประกาศเจตนารมณ์ต่อสาธารณะชนที่ว่า “คนตำบลเขาขี้ฝอยต้องการให้เขานาคและเขาแหลมเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติของชุมชน ไม่เป็นแหล่งแร่หิน โครงการหรือการพัฒนาใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน คนตำบลเขาขี้ฝอยต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ” โดยมีการประกาศเจตนารมณ์ร่วมกันในวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๗ ซึ่งการจะเปลี่ยนแปลงชุมชนได้นั้น จะต้องเปลี่ยนความคิดตัวเองเสียก่อนการยอมเสียสละเวลา ละทิ้งจากความเคยชินเดิมๆ เปิดใจ เปิดหู เปิดตา ไปเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ กับคนอื่น ชุมชนอื่นที่นอกจากจะเปลี่ยนแปลงตนเองแล้วยังนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ความกล้าคิด กล้าแสดงออก กล้าที่จะบอกถึงความต้องการของชุมชนเขาขี้ฝอยในวันนี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้และเข้าใจความเป็นจริงของคนในชุมชน

การเผชิญปัญหาที่เสี่ยงต่อการนำไปสู่การใช้ความรุนแรงตอบโต้ ภายใต้สภาวะกดดันการควบคุมสติของตนจึงหมายถึงการคุมสติของชุมชนเช่นกันเขาขี้ฝอยที่นอกจากผู้นำที่มีความยึดหยุ่นต่อสถานการณ์แล้ว ความหลากหลายของผู้นำทั้งครู ผู้อาวโส กลุ่มแม่บ้าน ผู้นำชุมชน ที่จะปรับบทบาท ไปมาเป็นได้ทั้งผู้นำผู้ตามจึงมีลักษณะ “กลุ่มผู้นำ” การที่ไม่มีใครคนใดคนหนึ่งแสดงบทบาทของผู้นำชัดเจนช่วยให้แบ่งเบาความกดดัน และไม่ถูกโดดเดี่ยวให้เผชิญกับปัญหา

อย่างไรก็ตามในวันนี้ความสำเร็จของชุมชนได้รับการยอมรับจากทางการเขาขี้ฝอย “เนื้อหอม” และติดอยู่ในบัญชีชุมชน “เข้มแข็ง” ของทางการการเข้ามาทั้งสนับสนุนและยับยั้งความสำเร็จไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องธรรมดา ทว่าสิ่งที่ชุมชนต้องใคร่ครวญและไตร่ตรองก็คือการแสวงหาเจตนารมณ์และเป้าหมายของชุมชนร่วมกันให้ชัดเจนก่อนที่จะขัดส่ายไปตามกระแสปลงลงเข้าไปติดกับดักความคิดของผู้อื่น บทเรียนที่ผ่านมาจึงมีความหมายและคุ้มค่ากับการแลกมา

2.3.1) แผนชุมชน: เข้มทิศชุมชน

ก่อนที่จะมีเหตุการณ์เขานาค คนในชุมชนไม่ค่อยได้มีโอกาสพูดคุยกัน ต่างคนต่างอยู่ จากบทเรียนของเขานาคทำให้มีโอกาสพูดคุยกันมากขึ้น จึงนำไปสู่การเรียนรู้ที่จะค้นหาความจริงของชุมชน แผนชุมชนโดยการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม(SIF) จึงเข้ามาในช่วงเวลาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนพอดี กระบวนการทำแผนชุมชนที่กว่าจะมาเป็นแผนได้ คนในชุมชนต้องมาพูดคุยทำความเข้าใจร่วมกัน เรียนรู้ออกแบบ เครื่องมือการทำงานให้สอดคล้องกับชุมชน ลงมือเก็บข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ได้สร้างให้คนเขาขี้ฝอยมองเห็นปัญหาของชุมชนรอบด้าน กระบวนการทำแผนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่สร้างให้คนมีความคิด ความเข้าใจปัญหาในระดับครอบครัวและชุมชนเห็นโอกาสและทางออกใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาของชุมชน

2.3.2) กลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอย

“มือก็ไกวดาบก็แกว่งแข็งแรงเหลือ” เหมาะสมที่จะใช้กับผู้หญิงเขาชีฝอยไม่น่าแปลกใจที่ความสำเร็จทั้งมวลจะมีพลังของผู้หญิงคำจุนอยู่เบื้องหลังการคัดค้านสัมปทาน การรวมกลุ่มแม่บ้านผู้หญิงล้วนแสดงบทบาททั้งเป็นผู้ริเริ่มและผู้สนับสนุนที่ยึดมั่นในความถูกต้อง ไม่ยอมรามือต่ออุปสรรคโดยง่าย คุณสมบัติอ่อนน้อมแข็งในของผู้หญิงที่คอยผสมผสานมากกว่าจะหักหาญจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะไม่นำไปสู่การใช้ความรุนแรง

ภายหลังจากการทำแผนชุมชนเกิดการรวมตัวกันของกลุ่มแม่บ้านขึ้นเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนด้วยการเพิ่มรายได้ และจากประสบการณ์เดิมของชุมชนที่ทางการเคยเข้ามาจัดตั้งกลุ่มและสอนให้ทำน้ายาล้างจาน แคมพูสระผมแล้วไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดการตั้งคำถามถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรและความสามารถของกลุ่มการไปเรียนรู้กับกลุ่มแม่บ้านที่อื่น โดยการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) ช่วยทำให้เข้าใจถึงการจัดการกลุ่มที่มีความหมายมากกว่าการมารวมตัวกันผลิตสินค้าเพื่อขาย แต่ยังหมายถึงการค้นหาวិธีการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตการใช้วัตถุดิบที่หาได้ภายในชุมชน การแบ่งปันผลประโยชน์ ระบบบัญชีที่ตรวจสอบได้เมื่อผ่านการบวนการทางความคิดมาได้ ระยะเวลาหนึ่งกลุ่มแม่บ้านจึงขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากอำเภอทว่าในระยะแรกไม่ได้รับสนับสนุน การระดมทุนเองในกลุ่มแม่บ้านจึงเกิดขึ้นกลายเป็นจุดแข็งของกลุ่มที่ส่งผลดีให้กับกลุ่มที่จังหวะก้าวเดินจะอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตัวเองมาตลอด แม้ว่าภายหลังจะได้งบประมาณสนับสนุนก็ไม่ทำให้หลงไปสู่วงจรการมุ่งผลิตสินค้ากว่าจะมาเป็นก๊วยกวน และทองม้วนที่ติดตลาดและได้รับการยอมรับจากทางการในวันนี้จึงผ่านขั้นตอนของการเรียนรู้ลงมือทำ และปรับปรุงซ้ำแล้วซ้ำอีก ก๊วยกวนและทองม้วนจึงไม่ใช่เพียงสินค้าขึ้นชื่อของชุมชนแต่คือผลผลิตที่ได้ผ่านกระบวนการทางปัญญาของชุมชน นอกเหนือไปจากนั้นก๊วยกวนยังเป็นเครื่องมือสร้างสรรค์ความเป็นชุมชนเชื่อมโยงคนหลายวันทั้งคนแก่และเด็กได้เข้ามามีส่วนร่วมในระบบการผลิตซึ่งระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมไม่สามารถทำได้

2.3.3) กลุ่มป่าชุมชน

การปลูกป่าเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่มีที่มาจากการทำแผนชุมชนในระยะแรกได้เสนอโครงการต่อป่าไม้และได้รับการสนับสนุนงบประมาณให้เยาวชนได้เพาะพันธุ์กล้าเพื่อสร้างรายได้และนำไปปลูกร่วมกัน การปลูกป่าทำให้ชุมชนได้เรียนรู้การจัดการทรัพยากรกับเครือข่ายป่าชุมชน โดยการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ต่อมาภายหลังจึงพัฒนาไปสู่การมีคณะกรรมการป่าชุมชนมีการตั้งกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่า และมีกิจกรรม เช่น การปิดป่าและลานตระเวน ตลอดจนกำหนดกติกาในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน

2.3.4) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

จากข้อมูลแผนชุมชนชี้ให้เห็นว่าชุมชนเป็นหนี้ทั้งระดับครัวเรือนและหมู่บ้าน โดยการกู้ยืมจากแหล่งทุนภายนอก แนวคิดที่จะลดหนี้และช่วยเหลือกันด้วยการตั้งกองทุนของชุมชนเองจึงเกิดขึ้น ภายหลังจากการไปเรียนรู้วิถีชีวิตคิดเรื่องสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสุบิน ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด จึงนำมาสู่การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของชุมชน ที่ผ่านมาสัจจะสะสมทรัพย์จึงเป็นเครื่องมือสร้างให้คนในชุมชนมีวินัย ตรงต่อเวลา มีความรับผิดชอบ นอกเหนือไปจากผลประโยชน์และสวัสดิการที่ได้รับ

2.3.5) กลุ่มเกษตรยั่งยืน

ข้อมูลจากแผนชุมชนสะท้อนให้เห็นชีวิตชาวนาเขาที่ฝอยยุดใหม่ที่ต่างก็แบกรับภาระหนี้สินจากต้นทุนการทำนาที่ต้องใช้ปุ๋ยปละยาฆ่าแมลง แต่ข้างก็ยังคงขายได้ในราคาต่ำกว่าทุนมาตลอดความคิดที่จะหลุดพ้นไปจากวงจรของการเป็นหนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรยั่งยืน โดยการสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กลุ่มจึงได้เชื่อมเครือข่ายการเรียนรู้กับเครือข่ายเกษตรยั่งยืน เรียนรู้การทำนาลดต้นทุน การทำปุ๋ยชีวภาพ พร้อม ๆ กับที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ได้เข้ามาจัดตั้งโรงเรียนชาวนาทางกลุ่มจึงได้เรียนรู้การทำนา ปรับปรุงพันธุ์ข้าว ปรับปรุงดินจนได้รับการสนับสนุนเป็นศูนย์พันธุ์ข้าวชุมชนจากสำนักงานเกษตร ปัจจุบันได้ขยายไปสู่การเรียนรู้เกษตรชีวภาพซึ่งเป็นผลมาจากการขยายข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในระดับตำบล

2.3.6) กลุ่มผู้สูงอายุ

กระบวนการทำแผนชุมชนที่ต้องมีการสืบค้นข้อมูลทำให้ชาวเขาที่ฝอยพบว่าภายในชุมชนยังมีภูมิปัญญาของคนเฒ่าคนแก่ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมทั้งดนตรีไทย กลองยาว ละครชาตรี เรื่องเล่าและตำนานต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงควมมีสุนทรีภาพในชีวิตของชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไปสู่เยาวชนของชุมชน

บทที่ 3

บริบทชุมชน

2.1 ข้อมูลพื้นฐานบ้านเขาชีฝอย

2.1.1 ประวัติบ้านเขาชีฝอย

บ้านเขาชีฝอยเป็นชุมชนเก่าแก่จากการสำรวจของกองโบราณคดีกรมศิลปากรเพื่อขุดค้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุทัยธานีครั้งแรกในปี พ.ศ.2511-2512 พบแหล่งโบราณคดีที่เชิงเขานาค ตำบลเขาชีฝอย อำเภอทัพทันจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งค้นพบโครงกระดูกมนุษย์โบราณเศษเครื่องปั้นดินเผา และเครื่องสำริด อันเป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกว่าบริเวณเชิงเขานาค ตำบลเขาชีฝอย เคยเป็นชุมชนโบราณที่มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยโลหะตอนปลาย (มีอายุประมาณ 1,000 –3,000 ปี) สืบต่อมาจนถึงสมัยปัจจุบัน แหล่งโบราณคดีเชิงเขานาคนับว่าเป็นชุมชนคนโบราณกลุ่มแรกที่พบในจังหวัดอุทัยธานี ที่อาศัยอยู่ใกล้ลำน้ำยังชีพด้วยการเกษตรกรรม ทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ส่วน ความเป็น มา ของ “เขาชีฝอย” นั้น มีเรื่องเล่ากันว่า...นานมาแล้วมีสองตายายอาศัยอยู่เพียงลำพัง ได้เลี้ยงวัวไถ่หนึ่ง ซึ่งจะพาไปกินหญ้าในทุ่งนา เมื่อเห็นว่าบริเวณที่เคยเลี้ยงวัวอยู่เป็นประจำมีหญ้าลดน้อยลงจึงย้ายวัวไปเลี้ยงในที่ราบแห่งใหม่ ขณะที่เลี้ยงวัวไม่ได้ทำอะไรจึงนำไม้ไผ่มาเหลาจักเป็นตอกสานเครื่องมือเครื่องใช้ นานเข้าเศษไม้ที่เกิดจากการเหลาได้พอกพูนจนเป็นกองใหญ่ขึ้นมาจึงเป็นที่มาของ “เขาชีฝอย”

ในส่วนของทางราชการบันทึกประวัติของเขาสีฝอยไว้ว่า เป็นตำบลที่แยกมาจากตำบลทุ่งนาไทย โดยผู้แทนราษฎรในสมัยนั้นคือพันตำรวจตรีหลวงเจริญ เห็นว่ามีพื้นที่กว้างขวางยากต่อการปกครองดูแล ราษฎร จึงแบ่งพื้นที่ออกเป็นตำบลเขาชีฝอย

2.1.2 กลุ่มคนบ้านเขาชีฝอย

คนในชุมชนเขาชีฝอยมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นชาวจีนที่ได้อพยพมาจากประเทศจีน เคลื่อนย้ายอพยพมายังประเทศไทย ซึ่งอาศัยเรือเป็นพาหนะเดินทางล่องตามลำน้ำมาจนกระทั่งมาถึง จ.อุทัยธานี และได้มีการลงหลักปักฐานอยู่กินอาศัยพร้อมกับหาที่ดินทำกินเป็นของตนเอง โดยต้นตระกูล “แซ่ตั้ง” เข้ามาอยู่ในช่วงของยุคแรก เป็นคนจีนแต่ใจ เมื่อทำมาหากินในบ้านเขาชีฝอยจึงได้แต่งงานกับคนไทยที่อยู่เดิมพื้นที่ใกล้เคียง เช่น หนองเต่า จนกระทั่งมีลูกหลานสืบสกุลจำนวนมาก ซึ่งคนจีนจะต้องเสียภาษีต่างด้าวที่อำเภอ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้มีการตราพระราชบัญญัตินามสกุล ปีพ.ศ.2456 ในปีพ.ศ.2493 ซึ่งอยู่ในช่วงสมัย พ.ต.ต.หลวงเจริญตำรวจการ นะวะมะวัฒน์ อดีต สส.จังหวัดอุทัยธานี จอมพล ป.พิบูลสงคราม หลังจากที่มีประกาศเปลี่ยนนามสกุลมานานแล้ว แต่ชาวบ้านเขาชีฝอยเพิ่งจะได้ใช้นามสกุล คนจีนที่อยู่ในบ้านเขาชีฝอยได้เปลี่ยนจาก “แซ่ตั้ง”

มาเป็น “**ตั้งจิตตรง**” เนื่องจากว่าหากยังมีการใช้แซ่ แทนนามสกุลอยู่จะทำให้ไม่ได้รับสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน หรือไม่ได้รับสิทธิ์ประโยชน์ในการรับมรดก นอกจากนี้ก็ยังมีต้นตระกูล “**วราหะ**” “**สมัครเขตรการ**” และมีตระกูลที่เข้ามาในช่วงหลัง คือ “**ประสาทเขตรการ**” ซึ่งแต่เดิมนั้นใช้เป็น “**ประสาทเขตรกิจ**” และ “**สมัครเกษตรการ**”เปลี่ยนมา เป็น “**สมัครเขตรการ**” เนื่องจากเขียนนามสกุลผิดจึงใช้นามสกุลประสาทเขตรการมาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนนามสกุล “**เพ็ชรโพธิ์**” มาจากหางน้ำสาคร จังหวัดชัยนาท มาแต่งงานกับคนบ้านเขาชี้อยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจนกระทั่งมีลูกหลานจำนวนมากจึงเป็นอีกนามสกุลหนึ่งที่มีคนสืบสกุลอยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบกับภายในชุมชนมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตพื้นที่ดินทำกินของตนเอง แต่ไม่ห่างไกลกันมากนัก ส่วนมากคนในหมู่บ้านจะแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน มีแต่งงานกับคนหมู่บ้านใกล้เคียง (ระพีพร เกตแก้ว : โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านเขาชี้อยู่)

จากการตั้งถิ่นฐานที่ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคนลักษณะทางสังคมของชุมชนเขาชี้อยู่จึงมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง รู้จักคุ้นเคยกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย มีการนับญาติโยงถึงกันได้เกือบหมดเด็กจึงให้ความเคารพผู้ใหญ่ และผู้น้อยจะให้ความเคารพผู้อาวุโส ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติจึงทำให้คนในชุมชนมีประสบการณ์ของชีวิตทั้งสุขทุกข์ร่วมกันมา โดยตลอดนอกจากจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องการทำมาหากินคือเอาแรงกันตามแบบสังคมชาวนาทั่วไปแล้ว ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนจะให้คุณค่าและความสำคัญด้วยการให้ความช่วยเหลือดูแลเอาธุระกันอย่างสม่ำเสมอ

2.1.3 ที่ตั้งอาณาเขตและการตั้งถิ่นฐาน

ปัจจุบันตำบลเขาชี้อยู่ตั้งอยู่บริเวณปลายลำน้ำคลองทัพทันที่มี ต้นน้ำมาจากคลองทัพเสลาในเขตพื้นที่อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านหนองม่วง หมู่ 2 บ้านเนินชาก หมู่ 3 บ้านเขาชี้อยู่ หมู่ 4 บ้านหัวเขานาค หมู่ 5 บ้านหนองเต่า และหมู่ 6 บ้านเขาแหลม แต่ละหมู่บ้านมีประมาณ 50 - 60 หลังคาเรือน

บ้านเขาชี้อยู่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีพื้นที่ 953 ไร่ มีเทือกเขาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทอดตัวตามทิศเหนือจรดใต้ มี 60 หลังคาเรือน ประชากรจำนวน 227 คน เป็นชาย 110 คน หญิง 117 คน โดยมีพื้นที่ติดต่อดังนี้

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลหนองหญ้าปล้อง

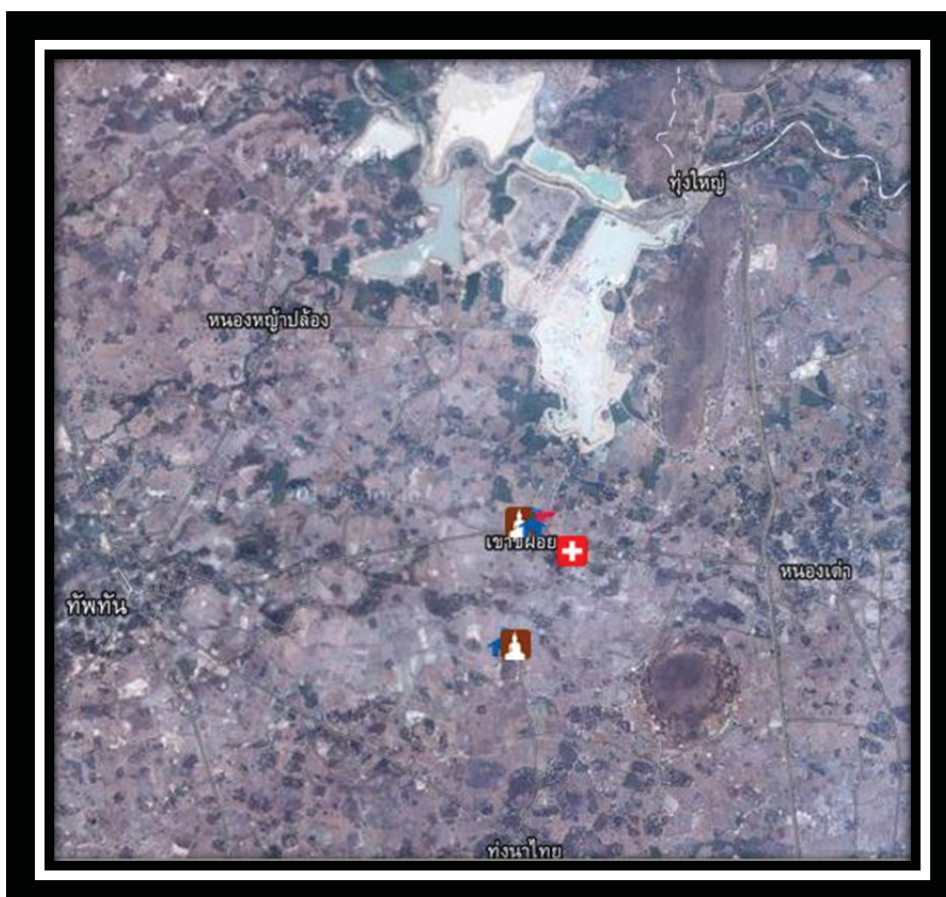
ทิศตะวันออก ติดกับ เขานาค , ป่าชุมชนเขาชี้อยู่

ทิศเหนือ ติดกับ เขื่อนวังร่มเกล้า (แควตากแดด) , ตำบลโคกหม้อ

ทิศใต้ ติดกับ บ้านเขาแหลม หมู่ที่ 6 ตำบลเขาชี้อยู่

การตั้งหมู่บ้านจากสภาพพื้นที่ของบ้านเขาชีฝอยมีเทือกเขา เช่น เขานาค เขาชีฝอย เขากลางทุ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นคนในพื้นที่ตั้งบ้านเรือนสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่า ตายาย ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะเกาะกลุ่มกันในสายตระกูลเครือญาติ ภายหลังจึงตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามที่นาของตน ซึ่งจากการตั้งถิ่นฐานที่ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง รู้จักคุ้นเคยกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย มีการนับญาติโยงถึงกันได้เกือบหมด เด็กจึงให้ความเคารพผู้ใหญ่ และผู้น้อยจะให้ความเคารพผู้อาวุโส ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติจึงทำให้คนในชุมชนมีประสบการณ์ของชีวิตทั้งสุขทุกข์ร่วมกันมา โดยตลอดนอกจากจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องการทำมาหากินคือเอาแรงกันตามแบบสังคมชาวนาทั่วไปแล้ว ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนจะให้คุณค่าและ ความสำคัญด้วยการให้ความช่วยเหลือดูแลเอาธุระกันอย่างสม่ำเสมอ

2.1.4 แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมบ้านเขาชีฝอย

2.1.5 วิธีชีวิตบ้านเขาชีฝอย

ในอดีตชาวเขาชีฝอยมีอาชีพทำนาเป็นหลัก โดยจะทำได้ปีละครั้งเรียกว่า “น่าน้ำฝน” คืออาศัยน้ำฝนตามฤดูกาลในการทำนา และด้วยเหตุที่ชุมชนตั้งอยู่ปลายน้ำเมื่อถึงฤดูทำนาจึงมีประเพณี “ตามน้ำ” ด้วยการตระเตรียมข้าวปลา อาหารและชักชวนคนในชุมชนไปช่วยกันขุดลอกคลองให้น้ำไหลสะดวกเพียงพอต่อการทำนาในแต่ละปี พันธุ์ข้าวในสมัยนั้นมี ข้าวหลวงประทานกลาง ข้าวหลวงประทานหนัก ข้าวพวงนาค ข้าวพวงมาลัย ข้าวทองรากชาย ส่วนพันธุ์ข้าวเบามี ข้าวตาไฟ ข้าวยายเสี้ยว ข้าวเย็นจิตร ข้าวแดงโม ชาวบ้านเตรียมดินเพาะปลูกในช่วงเดือนหก หวานกล้าหรือตกล้ำ ราวเดือนแปดรอจังหวะน้ำถ้าหากมีน้ำจะเพาะกล้า ประมาณ 20 – 30 วันก็ดำกล้าได้ทันที ถ้าหากไม่มีน้ำชาวบ้านต้องรอระยะเวลาการเพาะกล้าออกไปอีกแล้วแต่ว่าฝนจะมาช้าหรือเร็ว ประมาณ 4 เดือน ก็ถึงช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งก็ราวเดือนสิบสอง การทำนาของชาวเขาชีฝอยในอดีตไม่ต้องลงทุนสูง ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีหรือเครื่องจักรในการทำนาแต่อย่างใด

เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว จะหาปลา หาของป่าและเลี้ยงสัตว์ บรรทุกข้าว ของป่าใส่เกวียนไปขาย และแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นที่ชุมชนผลิตไม่ได้ เช่น ปลา เกลือ พริก หอม กระเทียม โดยจะบรรทุกเกวียนไปลงเรือที่ท่าตาด้าง ที่เป็นเส้นทางเดินเรือขึ้นล่องค้าข้าว และค้าขายสินค้าจากแม่น้ำสะแกกรังผ่านแควตากแดดขึ้นไปจนถึงวังม้า สมัยนั้นยังไม่มีเขื่อน (วังร่มเกล้า) เขาชีฝอยจึงไม่ได้เป็นชุมชนที่โดดเดี่ยวตนเองออกจากโลกภายนอกเสียทีเดียว ทว่ายังมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกด้วย การติดต่อกับค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่น การคมนาคมที่ยากลำบากต่อการเข้าถึงและติดต่อกับชุมชนภายนอกทำให้การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเข้ามากระทบกับชุมชนในอดีตจึงเป็นไปอย่างช้า ๆ ส่วนการค้าขายนั้นก็เพื่อการแลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็นที่ชุมชนผลิตไม่ได้มากกว่าที่จะเป็นไปเพื่อความร่ำรวยปัญหาหนี้สินจึงแทบไม่มี

อย่างไรก็ตามช่วงเวลาหนึ่งที่ชุมชนต้องเผชิญกับความแห้งแล้ง ชาวเขาชีฝอยบางส่วนจำเป็นต้องอพยพออกไปหาที่ทำมาหากินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า (อำเภอทับคล้อ จังหวัดพิจิตร และอำเภอบ้านไร่ จังหวัดเพชรบูรณ์) ชาวเขาชีฝอยที่ไม่ยอมละทิ้งถิ่นฐานและยังคงอยู่จนปัจจุบันจึงสะท้อนให้เห็นถึงจิตใจที่มีความอดทน ความมุ่งมั่นที่จะดำรงความเป็นชุมชนเอาไว้ให้ได้ในท่ามกลางความแห้งแล้งและขาดแคลน ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความรัก ความผูกพันในถิ่นฐานของตนอย่างเหนียวแน่น จากประสบการณ์ที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมาด้วยความผูกพันเป็นทุนชีวิตที่สั่งสมมาร่วมกัน

ชีวิตสงบสุขของชาวเขาชีฝอยในอดีตที่เคยดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในยุคสมัยที่ยังไม่มีถนนหนทาง ไฟฟ้าที่สะดวกสบายได้คอยถ่วงรั้งไม่ให้ความเจริญตามอย่างสังคมเมืองไหลบ่าเข้ามาสู่ชุมชนรวดเร็วเกินไปจนรับมือไม่ทัน อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ที่

ข้อมูลข่าวสารจากโลกภายนอกสามารถเข้าถึงชุมชนทุกพื้นที่โดยผ่านทางสื่อที่ทันสมัยเขาซึ่งฝอยเองจึงไม่มีข้อยกเว้นที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง

2.1.6 การศึกษาเล่าเรียนในชุมชน

สำหรับการศึกษาของชุมชนนั้น ในอดีตวัดจะมีบทบาทในการส่งสอนเยาวชน ทั้งในด้านความรู้และธรรมะโดยมีพระทำหน้าที่เป็นครู ต่อมาจึงมีการจัดการศึกษาตามรูปแบบของทางราชการ ในระยะแรกเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา อย่างไรก็ตามคน เขาซึ่งฝอยในอดีตเมื่อจบชั้นประถมแล้วมักไม่ค่อยได้เรียนต่อ ส่วนคนที่ต้องการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นมักจะเดินทางออกจากชุมชนเพื่อไปศึกษาต่อที่โรงเรียนสิน-ประสิทธิพิทยา ตำบลหนองเต่า และโรงเรียนวินิจที่ ทัพทัน การแสวงหาโอกาสทางการศึกษาที่ดีต่อเนื่องไปถึงการมีหน้าที่การงานที่ดีจึงดึงดูดคนจำนวนหนึ่งออกไปชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ปัจจุบันเด็ก เยาวชนบ้านเขาซึ่งฝอยเข้าเรียนในโรงเรียนที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับทัศนคติและความพร้อมของแต่ละครอบครัว ซึ่งมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาใกล้บ้านคือ โรงเรียนวัดทุ่งนาไทย ที่เด็ก ๆ ในหมู่บ้าน และตำบลเขาซึ่งฝอยมาเรียนหนังสือด้วยกัน คู่กันเคยเป็นเพื่อนกันจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ต่อมาถนนหนทางสะดวกสบายประกอบกับบางครอบครัวที่พ่อแม่ออกไปทำงานนอกพื้นที่ ส่งเงินมาให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงดูลูกของตน และส่งให้ไปเรียนหนังสือนอกพื้นที่มากขึ้น เช่น โรงเรียนหนองเต่าวิทยา โรงเรียนทัพทันอนุสรณ์ อำเภอทัพทัน โรงเรียนนางวิทยา อำเภอหนองฉาง และโรงเรียนในอำเภอเมืองอุทัยธานี

2.1.7 สาธารณสุข

ด้านสุขภาพของคนในชุมชน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยในสมัยก่อนจะมีหมอพื้นบ้านรักษา ใช้น้ำสมุนไพร เช่น หมอน้ำมัน หมอกระดูก หมอยาหม้อ ปัจจุบันหมอยาต่าง ๆ ได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว ชาวผู้สืบทอดต่อภูมิปัญญาในการรักษาพื้นบ้าน จึงเหลือเพียงแต่การรักษาปัจจุบันที่เป็นยาแผนปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2528 ตำบลเขาซึ่งฝอยได้รับงบประมาณก่อสร้างสถานีอนามัยเพื่อให้บริการด้านสาธารณสุขแก่ประชาชนในตำบลเขาซึ่งฝอย และได้รับการบริจาคที่ดินเพื่อทำการก่อสร้างโดย นายหนม ดั่งอ่วม บ้านเขาซึ่งฝอย ตำบลเขาซึ่งฝอย อำเภอทัพทัน จำนวน 1 ไร่ สร้างเสร็จเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2528 และมีพิธีเปิดป้ายอาคารสำนักงานและให้บริการด้านสาธารณสุขแก่ชาวบ้านเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2528 (นางสำออง โชคชัย หัวหน้าประจำสถานีอนามัยตำบลเขาซึ่งฝอย: ข้อมูลสถานีอนามัยตำบลเขาซึ่งฝอยอำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี)

บทที่ 4

กระบวนการดำเนินการ

โครงการศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชีฝอยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต บ้านเขาชีฝอย ตำบลเขาชีฝอย อำเภอทพทัน จังหวัดอุทัยธานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานและกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่เอื้อต่อการสร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน และเพื่อค้นหาวิธีการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชีฝอยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานโครงการคือ

1. สร้างความเข้าใจโครงการกับพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเด็กและเยาวชน
2. รวมพลัง สร้างทีมเด็กและเยาวชน
3. เตรียมความพร้อมเด็กเยาวชน และทีมวิจัย : ฝึกการสังเกต การคิด การตั้งคำถาม การเขียน
4. ถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานและกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิตจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
5. กิจกรรมศึกษาต้นทุนทางสังคมของชุมชน
6. ประชุมประจำเดือน พุดคุยแลกเปลี่ยนของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเด็กและเยาวชน
7. สรุปบทเรียน/ถอดความรู้การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน

ในการดำเนินงานตามโครงการสามารถดำเนินกิจกรรมตามแผนปฏิบัติงาน ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมตามขั้นที่กำหนดไว้ในขั้นแรก เมื่อทีมวิจัยมีการปรับกระบวนการให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ และสอดคล้องกับการดำเนินการในชุมชนได้จริง จึงอาจมีการปรับเปลี่ยน สลับขั้นตอนการดำเนินงาน ตลอดจนมีกิจกรรมเพิ่มเติมบางอย่างเพื่อให้สามารถดำเนินการบรรลุเป้าหมายโครงการ ดังนี้

ตารางที่ 1 แผนกิจกรรมโครงการศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชีโลยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1.เวทีสร้างความเข้าใจโครงการ	-ให้ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชน เข้าใจโครงการ - ให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเข้ามาร่วมสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก	- พูดคุยแลกเปลี่ยนตามกลุ่มบ้าน - ร่วมเขียนป้ายบอกเล่าโครงการ - การสื่อสารทางหอกระจายข่าว	-พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนรู้ และเข้าใจโครงการ - มีผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ - เด็กและเยาวชนเรียนรู้การทำงานร่วมกันและเข้าใจโครงการ
2.รวมพลังสร้างทีมเด็กและเยาวชน	- รวมกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน - สร้างความคุ้นเคยกันเข้าใจกันของเด็ก และเยาวชน - เด็กและเยาวชนเรียนรู้การทำงานเป็นทีม - ได้แกนนำเยาวชน	- สร้างความคุ้นเคยด้วยเกมส์ / กิจกรรม - แบ่งกลุ่ม ศึกษา “บ้านเรามีอะไรน่าสนใจบ้าง” - กิจกรรมนำเสนอด้วยผังวาดและภาพถ่าย หรือการแสดง ฯลฯ	-รวมกลุ่มเด็ก เยาวชนในชุมชน - ได้ผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ - ได้แกนนำ เยาวชน
3.ฝึกการสังเกต การคิด การเขียน การเรียนรู้ชุมชน	- เสริมทักษะการสังเกต การพูด การคิด การตั้งคำถาม การเขียน และวางแผนให้กับเด็ก เยาวชนและทีมวิจัย	- เรียนรู้การสังเกต การพูด การคิด การตั้งคำถามจากกิจกรรม - ฝึกการสังเกต การพูด การคิด การตั้งคำถามด้วยการลงพื้นที่ชุมชน - ฝึกเขียนบันทึก / บันทึกภาพ /	- เด็กและเยาวชนเรียนรู้และฝึกการสังเกต การพูดการตั้งคำถาม การคิด การเขียน - เด็กและเยาวชนได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้กับคนในชุมชน
4.ถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานและกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้จากอดีตจนถึงปัจจุบัน	-ถอดบทเรียนวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่นบทบาทหน้าที่ กิจกรรม วิธีการ เจือปนไขเงื่อนไข ปัจจัย ในการสร้างการเรียนรู้การใช้ชีวิต	- แลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน:บทบาทหน้าที่ กิจกรรม วิธีการ เจือปนไข ปัจจัย ความสำเร็จ หรือความล้มเหลว	-ได้ความรู้ ประสบการณ์การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน เช่น บทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ วิธีการ กิจกรรม ปัจจัย / เงื่อนไขในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ การใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
5.กิจกรรมศึกษา ต้นทุนทางสังคม ของชุมชน	-ให้พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชน นำต้นทุน ทางสังคมมาประยุกต์ใช้ในการ สร้างการเรียนรู้ให้กับเด็ก -ให้เด็กและเยาวชนได้ เรียนรู้ สิ่งที่ดีในชุมชนเช่นวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ภูมิ ปัญญาทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น -เพื่อหาแนวทางการพัฒนา เด็กเยาวชนให้มีทักษะการ เรียนรู้การใช้ชีวิต	- แลกเปลี่ยนความรู้/ ภูมิ ปัญญา ในวิถีชีวิตความ เป็นอยู่วัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น -ทดลอง ลงมือปฏิบัติกับผู้รู้ ในชุมชน	-เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้สิ่ง ที่ดี ในชุมชนของตนเอง -สร้างความสัมพันธ์ของคน 3 วัยในชุมชน -ได้แนวทางการพัฒนาเด็ก และเยาวชนให้มีทักษะการ เรียนรู้การใช้ชีวิต
6. เวที ประชุม ประจำเดือนพ่อแม่ ผู้ปกครอง เด็ก เยาวชน	-เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน ของทีมทำงาน -เพื่อแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ของเด็ก และกระบวนการ หนุนเสริมของพ่อแม่ ปู่ย่า ตา ยายและคนในชุมชน - เพื่อสรุปบทเรียนการเรียนรู้ ของเด็ก และกระบวนการ หนุนเสริมเพื่อหาแนว ทางการพัฒนาทักษะการ เรียนรู้การใช้ชีวิตของเด็ก - สรุปการดำเนินงาน และ วางแผน ช่วงต่อไป	-สรุปการดำเนินงานและ ทบทวนวัตถุประสงค์ โครงการเป็นระยะๆ -เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน/สรุป บทเรียนกระบวนการและการ หนุนเสริมของพ่อแม่ ผู้ปกครองคนในชุมชน -แลกเปลี่ยน/สรุปบทเรียน กระบวนการเรียนรู้ของเด็ก -นำบทเรียนที่ได้มาปรับใช้ใน การวางแผนการดำเนินงาน	- ได้พูดคุย แลกเปลี่ยน กระบวนการ ทำงานเพื่อ สร้างความเข้าใจของทีมวิจัย - ได้แนวทางการหนุนเสริม การเรียนรู้ เช่น บทบาทพ่อ แม่ ผู้ปกครอง วิธีการ กิจกรรม -ได้เรียนรู้กระบวนการ งานวิจัย
7. สรุปบทเรียน การดำเนินงาน	- เพื่อสรุปบทเรียนการ ดำเนินงานโครงการวิจัย ร่วมกัน	-สรุปวิเคราะห์ กระบวนการ และสิ่งที่เกิดขึ้นจากการ ดำเนินงานโครงการ - สังเคราะห์ ความรู้ กระบวนการดำเนินงานหา แนวทางพัฒนาทักษะการ เรียนรู้การใช้ชีวิต	- ได้แนวทางและชุดความรู้ การพัฒนาเด็กเยาวชนให้มี ทักษะการเรียนรู้การใช้ชีวิต -ทีมวิจัยเห็นภาพรวมของ งานวิจัย และ เข้าใจ กระบวนการ

4.1 กระบวนการดำเนินการ

4.1.1 เวทีสร้างความเข้าใจโครงการ มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเข้าใจโครงการ และให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ คนในชุมชนเข้ามาร่วมสนับสนุน และส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก โดยมีกระบวนการตามแผนงานคือ พุดคุยแลกเปลี่ยนตามกลุ่มบ้าน ร่วมเขียนป้ายบอกเล่าโครงการ การสื่อสารทางหอกระจายข่าว เวทีสร้างความเข้าใจโครงการตามขั้นตอนการดำเนินงานแต่เดิมที่มิวิจัยได้วางไว้เป็นลำดับที่สองของขั้นตอนการดำเนินงาน หลังจากโครงการอนุมัติที่มิวิจัยได้ประชุมวางแผนการเคลื่อนกิจกรรมตามโครงการได้หารือแนวทางการดำเนินงานแล้วเห็นว่า หากดำเนินกิจกรรมรวมพลังสร้างทีมเด็กและเยาวชนเป็นกิจกรรมแรกนั้นอาจส่งผลถึงความเข้าใจของพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็ก ต่อการดำเนินโครงการ ตลอดจนการอนุญาตเด็กในปกครองรวมกิจกรรมของโครงการ จึงเห็นว่าควรมีการพุดคุยทำความเข้าใจกับพ่อ แม่ ผู้ปกครอง คนในชุมชนก่อน ดังนั้นทีมจึงสลับกิจกรรมเวทีสร้างความเข้าใจมาดำเนินการเป็นอันดับแรก

ภาพที่ 4.1 สร้างความเข้าใจกับกลุ่มเด็ก เยาวชน

จะจัด จากนั้นจึงเริ่มต้นหมายกลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครองมาพุดคุยกันเป็นกลุ่มอีกครั้งเพื่อพุดคุยสร้างความเข้าใจร่วมกันแต่ละกลุ่มบ้านจนครบ

การดำเนินกิจกรรมได้เพิ่มเติมเวทีสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเด็กเพิ่มขึ้นอีกทั้งนี้ทีมเห็นว่าการชวนเด็กๆ มาร่วมรับรู้ตั้งแต่ต้นทางจะทำให้เด็กๆ ได้รู้สึกถึงความสำคัญ โดยกิจกรรมการสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเด็กนั้นจะใช้วิธีการเล่นเกมสลับการพุดคุยเรื่องของเด็กแต่ละคน ทั้งเรื่องครอบครัว เรื่องของหมู่บ้าน ตลอดจนแทรกความเข้าใจการทำโครงการวิจัย ทั้งนี้กิจกรรมการสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเด็ก ทีมวิจัยใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นการสร้างความคุ้นเคยระหว่างเด็กๆ ที่ยังไม่เคยทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนและให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างเด็กและนักวิจัยเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ในการทำกิจกรรมร่วมกัน อีกทั้งให้เด็กๆ เป็นสื่อกระจายการสร้างความเข้าใจโครงการซึ่งอาจจะเล่าเรื่องที่ตัวเองได้มาพบ มาเห็น มาทำกับเพื่อนๆ ให้พ่อแม่ ผู้ปกครองฟังเป็นการสร้างความเข้าใจกับพ่อแม่ ผู้ปกครองในทางอ้อม

กระบวนการเวทีสร้างความเข้าใจโครงการแต่เดิมได้วางแผนการสร้าง ความเข้าใจสามกิจกรรมด้วยกัน คือพุดคุย แลกเปลี่ยนตามกลุ่มบ้าน ร่วมเขียนป้ายบอกเล่าโครงการ สื่อสารทางหอกระจายข่าวซึ่งทีม นักวิจัยได้ปรับกระบวนการสร้างความเข้าใจ โดยเริ่มสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเครือญาติและ คนที่รู้จักสนิทสนมกันก่อนเป็นอันดับแรก ส่วน เด็กให้พุดคุยกับกลุ่มเพื่อนเกี่ยวกับการทำ กิจกรรมโครงการและชักชวนร่วมกิจกรรมที่

เครื่องมือและวิธีการที่ใช้กับกิจกรรมเวทีสร้างความเข้าใจนั้นอาจแบ่งออกเป็นสองลักษณะคือ กิจกรรมการสร้างความเข้าใจกับเด็ก และกิจกรรมการสร้างความเข้าใจกับพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ซึ่งโดยภาพรวมจะใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม ส่วนวิธีการนั้นในช่วงแรก เริ่มสร้างความเข้าใจจะใช้วิธีการเข้าไปพูดคุยกับบุคคลที่เป็นญาติและคนสนิทคุ้นเคยกับนักวิจัยก่อน โดยการแบ่งหน้าที่การไปพูดคุยตามสายความสัมพันธ์ของนักวิจัยแต่ละคน ต่อมาจึงเริ่มการนัดหมายตามกลุ่มบ้านเพื่อพูดคุยเป็นกลุ่ม และในช่วงการสร้างความเข้าใจช่วงสุดท้ายนักวิจัยใช้จังหวะและโอกาสในกิจกรรมงานต่างๆ ในชุมชนพูดคุยสร้างความเข้าใจด้วยการชวนพูดคุยชวนคุยในเรื่องราวโครงการฯ หรือคุยไปทำงานไปทั้งนี้เพื่อไม่ให้เป็นการลบกวนเวลาทำงานของผู้ร่วมสนทนา ส่วนการสร้างความเข้าใจกลุ่มเด็ก ใช้กิจกรรมเกมส์สนุกๆ ขึ้นเวลาหรือนำเข้าสู่เรื่องที่จะคุยโดยใช้เกมส์เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้เด็กได้ฝึกการแสดงออกด้วยการเป็นผู้นำพาเพื่อนๆ เล่นเกมส์

4.1.2 กิจกรรมรวมพลังสร้างทีมเด็กและเยาวชน มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน สร้างความคุ้นเคยกันเข้าใจกันของเด็ก และเยาวชน เด็กและเยาวชนเรียนรู้การทำงานเป็นทีมค้นหาแกนนำเด็ก เยาวชน หลังการสร้างความเข้าใจของคนในชุมชนและกลุ่มเป้าหมายเด็กที่เริ่มชัดขึ้น ทีมวิจัยจึงประสานพี่เลี้ยงหรือวางแผนในการจัดกระบวนการค่ายตลอดจนการเตรียมประสานขออนุญาตพ่อแม่ผู้ปกครองเด็กและประสานทีมวิทยากรกระบวนการจากเครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อช่วยกระบวนการในค่าย โดยมีการประชุมเตรียมทีมดำเนินการในขั้นตอนกิจกรรมรวมพลังสร้างทีมเด็กและเยาวชน

กิจกรรมรวมพลังสร้างทีมเด็กและเยาวชนที่นักวิจัยบ้านเขาชีฝอยประสานความร่วมมือกับเครือข่ายนักวิจัยบ้านทัพคล้าย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีความสอดคล้องด้านการหนุนเสริมกลุ่มเด็กเยาวชนในชุมชนเช่นเดียวกันจึงเป็นโอกาสดีที่กระบวนการค่ายรวมพลังสร้างทีมเด็กและเยาวชนมีกลุ่มเด็กเพิ่มเป็นสองพื้นที่และเป็นการสร้างเครือข่ายเรียนรู้กระบวนการทำงานกับเด็กเยาวชนในทางอ้อม ซึ่งในกิจกรรมค่ายครั้งนี้ทีมวิจัยได้ทบทวนโครงการวางกระบวนการค่ายให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และสถานการณ์เด็ก เยาวชน ซึ่งที่ผ่านมาพบว่าเด็กไม่ค่อยพูด ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นในช่วงที่แลกเปลี่ยนหรือชวนคุยในกลุ่ม ขาดความสนใจที่จะรับฟังด้วยความตั้งใจ และทอดทิ้งหน้าที่ที่มอบหมายให้ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ของเด็กบ้านทัพคล้ายอาทิ ไม่กล้าแสดงออก, อาย, กลัวความผิดพลาด, ขาดวินัย ความรับผิดชอบ, ขาดทักษะการทำงานเป็นทีม ดังนั้น ในกิจกรรมค่ายซึ่งนอกจากวัตถุประสงค์ที่วางไว้ตั้งแต่ต้นนักวิจัยระหว่างบ้านเขาชีฝอยและบ้านทัพคล้ายได้เพิ่มเติมมีเป้าหมายเฉพาะตามสถานการณ์เข้ามาเพิ่มเติมคือ สร้างความรับผิดชอบ ฝึกสมาธิ รู้จักฟังและการทำงานเป็นทีม

ภาพที่ 4.2 กิจกรรมในค่ายรวมพลังสร้างเด็ก เยาวชน

วิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม, พี่เลี้ยงจังหวัดเพชรบุรี, พี่เลี้ยงจังหวัดอุทัยธานี, ผู้ประสานงานกลุ่มเคียงดินเยาวชนบ้านลาน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครสวรรค์, และภิกษุณีธัมมะ ธีรา (ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปปัญญา สมาธิ)

ส่วนบทบาทของทีมนักวิจัยทำหน้าที่เรียนรู้จากค่ายทั้งสองฝ่ายคือหนึ่งบทบาทพี่เลี้ยงเด็กๆ ที่มาเข้าร่วมในค่าย และสองเรียนรู้กระบวนการกิจกรรมต่างๆ ที่ใช้เพื่อการสร้างการเรียนรู้จากทีมวิทยากร ส่วนความรับผิดชอบเบื้องต้นที่นักวิจัยต้องรับคือการประสานความร่วมมือของพ่อแม่ ผู้ปกครองเด็กให้เข้าร่วมกิจกรรม เพราะค่ายครั้งนี้ที่บ้านเขาซึ่งปล่อยต้องยกพลเด็กๆ ไปเข้าค่ายที่บ้านทัพคล้ายเป็นเวลา 3 วัน 2 คืน ซึ่งนักวิจัยต้องลงพื้นที่ประสานพ่อแม่ ผู้ปกครองเด็กและต้องสร้างความสบายใจให้พ่อแม่ ผู้ปกครองเด็กที่จะอนุญาตให้ไปนอกพื้นที่ ในส่วนนี้ทีมได้วางตัวนักวิจัยที่มีความคุ้นเคยไปพูดคุยและรับรองการดูแลด้วยตัวเองตลอดระยะเวลากิจกรรมซึ่งการเคลื่อนย้ายเด็กๆ ออกจากหมู่บ้านนับเป็นประสบการณ์ใหม่ของทีมนักวิจัยที่ต้องใช้การประสานด้วยความไว้วางใจเป็นอย่างมาก

4.1.3 กิจกรรมฝึกการสังเกต การคิด การเขียน การเรียนรู้ชุมชน วัดอุประสงค์เพื่อเสริมทักษะการสังเกต การพูด การคิด การตั้งคำถาม การเขียน และวางแผน ให้กับเด็ก เยาวชนและทีมนักวิจัย กิจกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมโครงการที่วางแผนไว้ตั้งแต่ต้นซึ่งเมื่อถึงการเคลื่อนกิจกรรมจริงมีปัจจัยที่ทำให้กิจกรรมที่เลื่อนออกไปเป็นระยะ เช่น ติดวันบุญที่เพื่อนบ้านจัดขึ้น เด็กกลุ่มเป้าหมายอยู่ระหว่างเทศกาลสอบไล่ปลายภาคเรียน หรือแม้แต่จะจัดกิจกรรมในช่วงปิดภาคเรียนเดือนเมษายนปรากฏว่าเด็กกลุ่มเป้าหมายบางกลุ่มต้องไปอยู่กับพ่อแม่ที่ทำงานอยู่ต่างจังหวัด และตัววิจัยติดภารกิจส่วนตัวอยู่เรื่อยๆ แต่ทั้งนี้ตัวกิจกรรมเองถูกทวงถามและกระตุ้นจากพี่เลี้ยงอยู่เป็นระยะและทีมเองก็คุยกันอยู่เรื่อยๆ เพื่อหาจังหวะ ช่องทางจนกระทั่งเวลาล่วงเลยไปพอสมควรจึงสามารถจัดกิจกรรมขึ้นมาได้

ด้านเครื่องมือและกระบวนการกิจกรรมรวมพลังสร้างเด็กใช้ “กระบวนการค่าย” เป็นเครื่องมือการจัดกระบวนการเพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งในกระบวนการค่ายจะเน้นให้เรียนรู้จากการปฏิบัติและสรุปบทเรียนโดยใช้เกมส์หรือกิจกรรมให้เด็กๆ ได้ทำและนำมาสรุปบทเรียนหลังทุกๆ กิจกรรมที่ได้ปฏิบัติ ทั้งนี้ในกระบวนการค่ายนักวิจัยประสานพี่เลี้ยงอนุเคราะห์วิทยากรกระบวนการจากเครือข่ายพี่เลี้ยง

กิจกรรมนี้มุ่งหวังให้เด็กได้เรียนรู้การสังเกต การพูด การคิด การตั้งคำถาม ฝึกเขียนบันทึก โดยวางเครื่องมือค่าย สร้างกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ระยะเวลา 3 วัน 2 คืน ทั้งนี้กิจกรรมค่ายในครั้งนี้มีความพิเศษเพิ่มขึ้นจากกิจกรรมค่ายรวมพลังสร้างเด็กเพราะทีมนักวิจัยต้องวางกระบวนการให้เด็กได้มาร่วมจัดเตรียมความพร้อมสถานที่ตั้งแต่ต้นเพื่อให้เด็กๆ ได้เรียนรู้กระบวนการและเป็นเจ้าของกิจกรรมเองไม่ใช่บทบาทผู้เข้ามาเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น

นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสได้เฝ้าสังเกตลักษณะพฤติกรรมการทำงานร่วมกับเพื่อนๆ ของเด็กแต่ละคนและเป็นการฝึกนักวิจัยเรื่องการจัดการกระบวนการให้เด็กเข้ามามีส่วนร่วมตลอดจนกระบวนการเรียนรู้บางอย่างจากการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและกลุ่มเด็ก เช่น ในขณะที่กำลังทำถังใส่ขยะระหว่างเตรียมสถานที่เด็กๆ บางคนจะเข้ามาดู มาช่วยทำ หรือมอบหมายการทำป้ายจากหลังเวทีการแสดงจนแล้วเสร็จ เป็นต้น ซึ่งในกระบวนการค่ายได้วางกิจกรรมการเรียนรู้ให้เด็กได้สัมผัส การเรียนรู้จากของจริงนับแต่ต้นทาง ถึง ปลายทาง

ด้านเนื้อหาสาระการเรียนรู้โดยใช้ฐานทุนที่มีของชุมชนแบ่งออกตามประเด็นที่มีอยู่จริงในชุมชน ได้แก่

1. ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ลงพื้นที่เรียนรู้ที่เขานาคทีๆ เป็นแหล่งทรัพยากรอาหารของคนในชุมชนและร่องรอยการถูกระเบิดหินที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่รุกล้ำขึ้นมาต่อต้านการระเบิดหิน
2. แก้มลิงเก็บน้ำที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของวิถีชีวิตชาวบ้านเขาชี้อย่างจากอดีตที่มีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เป็นอู่ข้าวอู่น้ำให้ชาวบ้านได้ทำมาหากินเลี้ยงชีพเปลี่ยนเป็นแก้มลิงเก็บน้ำ
3. กลุ่มสวัสดิการชุมชน
4. กลุ่มแม่บ้าน

ภาพที่ 4.3 ลงพื้นที่เรียนรู้ทรัพยากร

แลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการกระบวนการเรียนรู้ของเด็กเยาวชนร่วมกันเพื่อเป็นการสร้างเสริมการเรียนรู้ให้ทีมนักวิจัยบ้านเขาชี้อย่างอีกทาง

ในกระบวนการที่ทีมนักวิจัยต้องประสานบุคคลที่จะชวนคิด ชวนคุยและตอบคำถามเด็กๆ และให้แต่ละกลุ่มถ่ายทอดสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการลงพื้นที่ด้วยการแสดงละครให้เพื่อนๆ และผู้ปกครองได้ดูร่วมกัน ทั้งนี้ทีมวิจัยประสานขอความอนุเคราะห์วิทยากรกระบวนการจากกลุ่มเคียงดินเยาวชนบ้านลาน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครสวรรค์ และภิกษุณีธัมมะ ธีรา (ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลป ปัญญา สมาธิ) ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ในค่ายตลอดจนเพื่อ

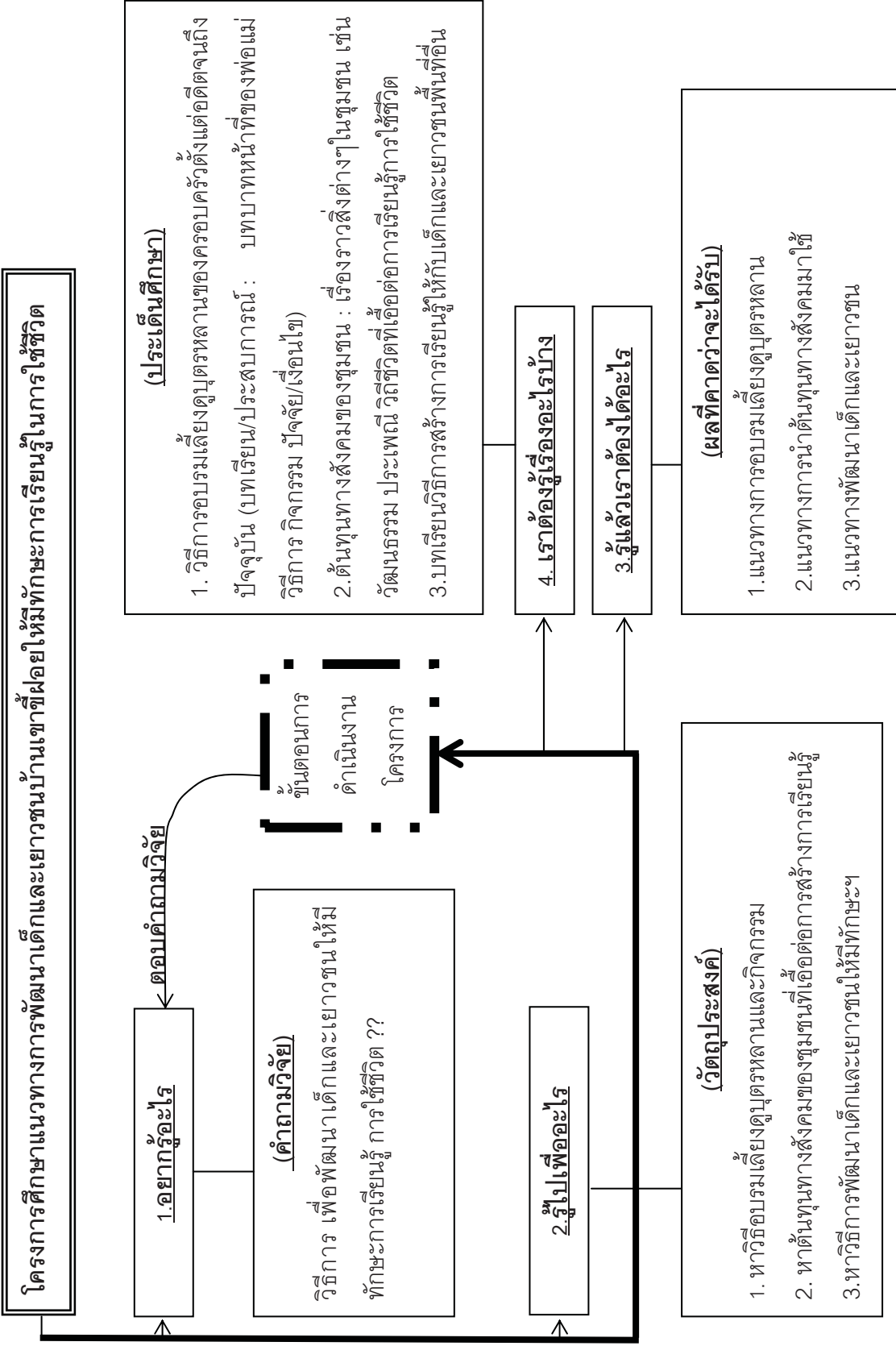
4.1.4 ถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน และกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน บทบาทหน้าที่ กิจกรรม วิธีการ เจื่อนไข ปัจจัย ความสำเร็จ หรือความล้มเหลว อันจะได้รับความรู้ ประสบการณ์การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน เช่นบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ วิธีการ กิจกรรม ปัจจัย เจื่อนไขในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ การใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชนบ้านเขาชีฝอย

กระบวนการถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานที่ทีมวิจัยดำเนินงานมีรูปแบบที่ต่างกันไปแล้วแต่โอกาสการดำเนินงานแต่โดยหลักแล้วทีมมักใช้กระบวนการสนทนากลุ่มโดยแบ่งกลุ่มการสนทนาออกตามสภาพที่ตั้งในชุมชนคือกลุ่มครอบครัวที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันทีมจะประสานงานเพื่อนบ้านแต่ละกลุ่มเขามาร่วมพูดคุยในช่วงเวลาที่แต่ละกลุ่มบ้านจะว่างตรงกันมากที่สุด ทั้งนี้กลุ่มคนที่เข้าร่วมในกิจกรรมมักเป็นผู้ปกครองของเด็ก เยาวชนที่ร่วมในกระบวนการวิจัยเป็นส่วนมาก และมีผู้สนใจ หรือว่างเว้นจากภาระงานในครอบครัวก็เข้าร่วมรับฟัง แลกเปลี่ยนด้วยเช่นกัน ซึ่งในกระบวนการพูดคุยนั้นมักเริ่มพูดคุยด้วยการทำมาหากินของแต่ละครัวเรือนและโยงประเด็นของแต่ละครอบครัวย้อนหลังไปเล่าถึงเรื่องราวการทำมาหากินเมื่อสมัยปู่ ย่า ตา ยาย ภายใต้นทุนทรัพยากรบ้านเขาชีฝอย และความแตกต่างในวิถีครอบครัว หลังจากนั้นจึงลำดับเรื่องแลกเปลี่ยนเข้าสู่ยุคปัจจุบันที่ผู้ร่วมแลกเปลี่ยนในเวทีอยู่ในบทบาทพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เสียเองจากประสบการณ์ที่ตนเองเคยถูกเลี้ยงดูกลับมาเป็นผู้เลี้ยงดู ทำให้บรรยากาศการแลกเปลี่ยนได้เป็นพัฒนาการด้านต่างๆ ได้อย่างดี ด้านเครื่องมืออำนวยความสะดวกที่ไม่ได้มีความซับซ้อนมากนัก โดยทีมวิจัยได้มีเพียงกระดาษปากกาสำหรับนักวิจัยและเด็ก เยาวชนทุกคนใช้เพื่อบันทึกการพูดคุยแลกเปลี่ยนในเวที และให้กระดาษญี่ปุ่นและปากกาเคมีสำหรับเขียนประเด็นการแลกเปลี่ยนให้ผู้เข้าร่วมพูดคุยได้เห็นเนื้อหาความเคลื่อนไหวของการพูดคุย

4.1.5 เวทีประชุมประจำเดือนพ่อ แม่ ผู้ปกครอง เด็ก เยาวชน เป็นเวทีรวบรวมการไว้เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันของทีมทำงาน แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของเด็กและกระบวนการหนุนเสริมของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายและคนในชุมชน สรุปบทเรียนการเรียนรู้ของเด็ก และกระบวนการหนุนเสริมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาทักษะการเรียนรู้การใช้ชีวิตของเด็ก ตลอดจนสรุปการดำเนินงาน และวางแผน

จากการดำเนินงานเวทีประจำเดือนเพื่อเป็นพื้นที่หนึ่งของการพูดคุยแลกเปลี่ยนกระบวนการทำงานวิจัยในชุมชนแล้ว ยังต้องการที่จะใช้เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของเด็กและกระบวนการหนุนเสริมของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายและคนในชุมชนซึ่งการประชุมประจำเดือนจะไม่อยู่เฉพาะทีมนักวิจัยเท่านั้น แต่จะต้องมีการผัดเปลี่ยนหมุนเวียนการประชุมประจำเดือนไปตามกลุ่มตามบ้านของพ่อแม่ผู้ปกครองเด็กในชุมชนเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์และการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันและต้องการกระจายการรับรู้กระบวนการดำเนินงานไปพร้อมๆ กัน

ด้านกระบวนการและเครื่องมือที่ใช้ในเวทีประชุมประจำเดือนยังคงใช้การ “สนทนากลุ่ม” มีการทบทวนเป้าหมายหลักของโครงการ เป้าหมายกิจกรรมที่ทำ กระบวนการที่ทำ แนวทางการทำงานต่อ ซึ่งจะคุยกันมากน้อยเท่าไรแล้วแต่สถานการณ์ในแต่ละช่วง เช่น กรณีการสรุปกิจกรรมการสร้างความเข้าใจที่นักวิจัยไม่สามารถจับประเด็นจากเรื่องที่ตัวเองไปพูดคุยและเล่าลำดับเรื่องไม่ถูกต้องในเวทีลงไปแล้วเริ่มทำอะไรบ้าง หนึ่ง สอง สาม ตามลำดับ ไม่รู้ว่าตัวเองเห็นอะไรจากการลงไปทำเวที กรณีนี้ทำให้ต้องกลับไปทบทวนเป้าหมายของเวที กระบวนการตามแผนงานกันใหม่อีกครั้ง รวมถึงความคาดหวังที่จะให้เกิดขึ้นในเวทีที่ลงไป ส่วนเครื่องมือในกระบวนการเวทีประชุมประจำเดือนที่ทีมใช้เป็นประจำคือ ฟี่เลี้ยงโครงการที่จะมาชวนคิดชวนคุยให้นักวิจัยเห็นธงชัยที่จะเดินไป โดยเนื้อหาของเวทีประชุมประจำเดือนจะเป็นการทำความเข้าใจร่วมกันของนักวิจัยให้เห็นทางเดินเส้นเดียวกันตลอดจนการสรุปข้อมูลจากการดำเนินงานวางแผนเคลื่อนกิจกรรมที่สอดคล้องกับเป้าหมายหลักโครงการ ด้วยกรอบความเข้าใจโครงการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 4.4 กรอบความเข้าใจโครงการวิจัย

4.1.6 กิจกรรมศึกษาด้านทุนทางสังคมของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำคนในชุมชน นำต้นทุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้ในการสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็ก ให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ สิ่งที่ดีในชุมชนเช่นวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น และเพื่อหาแนวทางการพัฒนาเด็กเยาวชนให้มีทักษะการเรียนรู้การใช้ชีวิต ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมนักวิจัยมักจะเรียกว่า “กิจกรรมสุตัสปดาห์” เป็นกิจกรรมเพื่อให้กลุ่มเด็กบ้านเขาช้อยได้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยใช้เนื้อหาสาระทางต้นทุนบ้านเขาช้อยเป็นกรอบการจัดกระบวนการตามแผนกิจกรรม อาทิ กิจกรรมสำรวจและศึกษาสมุนไพรบนเขาช้อย โดยเชิญผู้รู้เรื่องสมุนไพรในชุมชนเป็นวิทยากรเดินสำรวจป่าบนเขา ซึ่งในช่วงกิจกรรมนี้ทีมมีเป้าหมายแฝงเพื่อรวบรวมเด็กในชุมชนและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและนักวิจัย จากนั้นจึงมีแนวคิดการทำกิจกรรมให้เกิดต่อเนื่องกับเด็กจึงมีการพูดคุยกับกลุ่มเด็กเพื่อหารูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับความต้องการและได้แนวทางการทำกิจกรรมคือ

1. ร่วมตัวกันทุกวันเสาร์ช่วงเช้า
2. นำการบ้านมาทำร่วมกัน ให้รุ่นพี่แนะนำการบ้านน้องๆ และมีนักวิจัยคอยให้คำแนะนำ
3. เรียนรู้ประวัติความเป็นมา และสิ่งดีๆ ของชุมชน เช่น ประวัติหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน
สวัสดิการชุมชน แก้มลิงในชุมชน เป็นต้น
4. ฝึกการนำเสนอจากกิจกรรมที่ไปเรียนรู้มา

ด้านกระบวนการดำเนินงานวิจัยให้ความสำคัญกับการลงพื้นที่เพื่อแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ประวัติหมู่บ้าน, กลุ่มแม่บ้าน, สวัสดิการชุมชน, แก้มลิงในชุมชน, แล้วนำมารวบรวมและมีการนำเสนอเรื่องที่ได้รับมอบหมายให้เพื่อนๆ ฟังและมีการเปิดโอกาสให้เพื่อนซักถามข้อสงสัยและแลกเปลี่ยนกันเอง หรือในบางวันก็จะเป็นการนำเรื่องราวของเด็กแต่ละคนที่ได้ไปทำในระหว่างหนึ่งสัปดาห์มาแล้วให้เพื่อนๆ ฟัง หรือมีการเล่นเกมบ้างเพื่อเพิ่มความสุขสนุกสนาน ซึ่งหลังจากทำกิจกรรมรวมพลังสร้างเด็กกลุ่มเด็กได้ขอบ้านหลังเก่าของที่ปรึกษาที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่พบเจอและทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มเด็ก และมีมูมหนังสือที่ได้จากการขอบริจาคจากคนในชุมชน

4.2 การปรับเปลี่ยนแนวทางดำเนินงาน

กระบวนการดำเนินกิจกรรม ดังที่กล่าวมานับเป็นกิจกรรมที่ได้สร้างการเรียนรู้ให้กับเด็กและนักวิจัยเป็นอย่างดี แต่เมื่อมาทบทวนกิจกรรมการดำเนินงานแล้วทีมนักวิจัยยังขาดการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองและคนในชุมชนในการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมดังที่ผ่านมามาดังนั้น การเรียนรู้จึงจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มนักวิจัย เด็กที่เข้าร่วมและผู้ปกครองบางคนไม่ครอบคลุมการเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับการรับรู้เท่านั้น หากพิจารณาเป้าหมายงานวิจัยแล้วการพัฒนาเด็กและเยาวชน บ้านเขาชีโล่ยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิตนั้นจะไม่สามารถบรรลุได้หาก พ่อแม่ ผู้ปกครอง ไม่เข้าร่วมเรียนรู้และร่วมกันทำนำมาแลกเปลี่ยนเป็นการเรียนรู้กันและกัน มีกระบวนการ การแลกเปลี่ยนกับผู้ปกครองให้เห็นเป้าหมายร่วมกันในการดำเนินโครงการ และนอกจากการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนแล้ว ทีมนักวิจัยต้องเพิ่มเติมการประสานงานกับภาคีภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เยาวชนจากการสรุปบทเรียนพบสถานการณ์เคลื่อนกิจกรรมในชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการเคลื่อนกิจกรรม คือ ขาดกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง ขาดผู้นำทำกิจกรรมในชุมชน โดยเฉพาะความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติและขาดการออกแบบกระบวนการให้เด็กได้เรียนรู้ กระบวนการพูดคุยกับคนในชุมชนยังไม่สามารถกระตุ้นให้เปิดใจพูดคุยกันอย่างตรงไปตรงมาทำให้ได้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนและไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ การดำเนินกิจกรรมขาดกระบวนการออกแบบเพื่อให้เกิดการเรียนรู้

ดังนั้นทีมนักวิจัยปรับกระบวนการในระยะที่ 2 มีแนวทาง คือ การมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองและคนในชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียน ในการดำเนินกระบวนการแต่ละขั้นตอนโดยเพิ่มความถี่ในการประสานความร่วมมือทำกิจกรรมในเชิงประจักษ์คือ สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้จริงตามโอกาส ตลอดจนการจัดเวที กิจกรรมโครงการวิจัยสัญจรไปตามกลุ่มตามบ้านเพื่อความสะดวกของผู้เข้าร่วมและเป็นการทำงานเชิงรุก

นักวิจัยต้องทบทวนประสบการณ์ตัวเองและทดลองทำด้วยตัวเองไปเรื่อยๆ เพื่อเพิ่มทักษะของตัวเองจากการปฏิบัติ ตลอดจนการหาจังหวะโอกาสในการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น ๆ (ซึ่งจะมีการศึกษาดูงานในระยะที่ 2) และเข้าอบรมกระบวนการที่จำเป็นในการเคลื่อนกิจกรรมในชุมชน

ทีมนักวิจัยต้องจัดบรรยากาศการพูดคุยให้เป็นกันเองปรับจากสนทนากลุ่มเป็นการไปเยี่ยมเยียนที่บ้าน “จับเข่าคุยกัน” แบบเพื่อน แบบพี่น้อง และการออกแบบกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ทีมนักวิจัยต้องใช้เวลาและความสำคัญกับการออกแบบมากขึ้นโดยต้องมีเวลาก่อนดำเนินกิจกรรมมาร่วมกันคิดกระบวนการกิจกรรมที่จะให้เกิดการเรียนรู้ทั้งผู้ร่วมและผู้ดำเนินกิจกรรม

บทที่ 5

ผลการวิจัย

จากการนำผลการวิจัยโครงการศึกษาบทเรียนกลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยเพื่อหารูปแบบการแก้ไขปัญหานี้สินของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ผลการวิจัย ได้รูปแบบการแก้ไขปัญหานี้สินของคนในชุมชนเขาชีฝอย ที่ต่างจากเดิมซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหานี้สินที่รวมกันเป็นกลุ่ม เช่น การเพิ่มรายได้ของกลุ่มแม่บ้าน การออมและมีแหล่งเงินทุนของชุมชนจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มาเป็นปรับวิถีคิดและพฤติกรรมของคนในครอบครัว โดยการพูดคุยสร้างความเข้าใจกันในครอบครัว และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ด้วยข้อมูลที่ได้จากการจัดบันทึกรายรับ รายจ่าย การสอนลูกหลานให้เรียนรู้ในการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน การเลี้ยงดูลูกหลานให้เรียนรู้การใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน ไปปรับใช้กับลูกหลานของตนด้วยการพาทำอาชีพ เช่น การดำนา หาลา หักหนุนา หากุ้ง และชวนลูกบันที่กรายรับรายจ่ายในครอบครัว จากการที่ได้ร่วมกิจกรรมด้วยการพาทำ การพูดคุยกันเด็กส่งผลให้เด็กเรียนรู้ด้วยตัวเอง เช่น การรับรู้ค่าใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้เด็กช่วยลดค่าใช้จ่ายของเขา พ่อแม่ ผู้ปกครองเห็นการเปลี่ยนแปลงของลูกหลานคือ สนุกกับการทำงาน เกิดความมั่นใจว่าสามารถทำได้ มีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น และจากการที่ทีมวิจัยโครงการศึกษาบทเรียนกลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยเพื่อหารูปแบบการแก้ไขปัญหานี้สินฯ ซึ่งเป็นแกนนำและผู้ปกครองได้มีโอกาสไปแลกเปลี่ยนการหนุนเสริมการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนกับทีมวิจัยในพื้นที่อื่น ไปร่วมเรียนรู้การเลี้ยงดูลูกในโครงการโรงเรียนพ่อแม่ นอกจากนั้นพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุทัยธานีได้ชวนแกนนำเยาวชนในพื้นที่ไปร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดกระบวนการเรียนรู้ในค่าย ร่วมกับเยาวชนนักวิจัยบ้านดอนโพ จังหวัดราชบุรี บ้านบางจาน จังหวัดเพชรบุรี ทีมแกนนำบ้านเขาชีฝอยได้ชวนพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำ และแกนนำในชุมชนมาพูดคุยแลกเปลี่ยนเห็นว่าสถานการณ์ ของเด็กและเยาวชนในชุมชน วิธีการอบรมเลี้ยงดู และกิจกรรมเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทำให้มีความห่วงใย จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชีฝอยให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต โดยนำสิ่งดีๆ ที่เป็นต้นทุนทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาการหาอยู่หากินในชุมชน การทำและแปรรูปอาหาร วัฒนธรรม ประเพณี มาเป็นเครื่องมือพัฒนาทักษะการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชน ด้วยการค้นคว้าถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานของครอบครัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ต้นทุนชุมชน วิถีชีวิตที่เอื้อต่อการเรียนรู้การใช้ชีวิต ด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ผลตามประเด็นการศึกษา ดังต่อไปนี้

5.1 ต้นทุนทางสังคมของชุมชน

5.1.1 ทรัพยากร

เขาชี้อยู่ในอดีตนับว่ามีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรทั้งดินและน้ำพอสมควร แม้ว่า จะทำนาได้ปีละครั้งแต่ก็ยังมีแหล่งทรัพยากรที่คอยผลิตอาหารตามธรรมชาติ หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คน หมุนเวียนตามฤดูกาล จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ทรัพยากรชุมชนได้ผลการศึกษา ดังนี้

5.1.1.1 เขานาค

เขานาคตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้าน มีสภาพเป็นป่าไผ่รกถือได้ว่าเป็นแหล่งอาหาร สำคัญของชุมชน ในอดีตจะมีความชุ่มชื้นสูง ฤดูฝนจะมีธารน้ำไหลหล่อเลี้ยงการทำนา นอกจาก หน่อไม้ เห็ดโคน และผักหวานที่มีให้เลือกเก็บกินตามฤดูแล้วยังมี หมูป่า หมาป่า และสัตว์เล็ก ๆ จำพวกกระต่าย กระรอก กระแต นก อยู่อย่างชุกชุม เป็นพื้นที่ศูนย์รวมความหลากหลายทางระบบ นิเวศในท้องถิ่นตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ถึง ยุคปัจจุบัน ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางความ หลากหลายของระบบนิเวศจะน้อยลงตามสภาพความเสื่อมถอยจากการใช้ประโยชน์ของคนใน พื้นที่ คนแก่ที่เคยเห็นภูเขามาตั้งแต่เกิดบอกว่า “ภูเขาไม่ได้เป็นเพียงก้อนหินตามสายตาของ นายทุน หรือใครบางคน แต่มีคุณค่าทางจิตใจและเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชุมชนจึงต้องการเก็บ ภูเขาไว้ให้ลูกหลาน” เขานาคมีความผูกพันต่อวิถีชีวิตของคนในเขาชี้อยู่ด้านการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นอย่างมาก เล่ากันว่า “หาแค่เขียงเขาก็พอกินแล้ว” ต่อมาปี พ.ศ.2539 นายทุนได้รับสัมปทาน แหล่งแร่หินที่เขานาคโดยที่ชาวบ้านยังคง ไม่รู้เรื่อง พื้นที่เขานาคถูกสัมปทานเป็น แหล่งแร่หิน เขานาคถูกระเบิดหิน เคลื่อนย้ายทรัพยากรต้นทุนชุมชนออก นอกชุมชนสร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศ เขานาคและส่งผลต่อวิถีชีวิตการพึ่งพิง ทรัพยากรเพื่อการดำเนินชีวิตของคนใน ชุมชน นอกจากผลกระทบที่เกิดจากการ

ภาพที่ 5.1 เรียนรู้ทรัพยากรเขานาค

ระเบิดหินแล้วยังมีปัญหาทับซ้อนเกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าวอีกคือ บริเวณที่ระเบิดหินถูกใช้ทิ้งขยะ ของเทศบาล ส่งกลิ่นเหม็นและแมลงวันรบกวนเป็นปัญหาต่อเนื่องติดตามมา

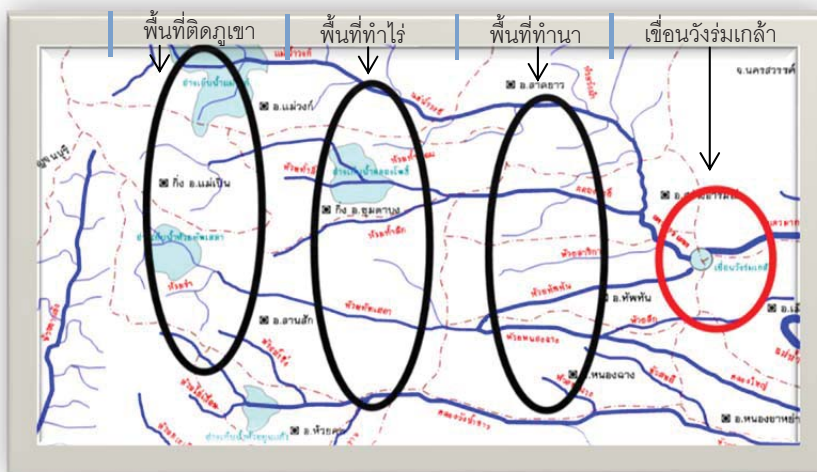
ในปี พ.ศ. 2542 การเข้ามาขอสัมปทานแหล่งแร่หินครั้งใหม่ของนายทุน ยังคงดำเนินต่อไปโดยยื่นเรื่องเข้ามาทางสภาตำบลขณะนั้นมีสมาชิกทั้งหมด 13 คน ซึ่งได้รับการเลือกมาจากแต่ละหมู่บ้านโดยขอสัมปทานเป็นพื้นที่ถึง 126 ไร่

ในปีเดียวกันกับการขอต่อสัมปทานแหล่งแร่หินที่เขานาค กระบวนการคัดค้านจึงก่อตัวขึ้นอย่างไร้ทิศทางโดยมีความรักในท้องถิ่นเป็นทุน พร้อมกับถูกผลักดันให้เข้าไปสู่เวทีประชาคมหมู่บ้าน ครั้งที่ 1 ตามขั้นตอนของการให้สัมปทานอย่างไม่ทันตั้งตัว อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ได้ใช้เวทีเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบและความเดือดร้อนต่อทางการ และร่วมกันลงชื่อคัดค้านเพื่อผลักดันไปสู่การยกเลิกสัมปทานจากตำบลไปสู่อำเภอ และจังหวัดตามลำดับ แต่ไม่ได้รับการตอบสนองจากภาครัฐ เมื่อติดตามทวงถามก็ถูกป้ายเปี่ยงตลอดมา ขณะเดียวกันกลุ่มทุนก็พยายามเข้ามาแทรกแซงชุมชนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดเลี้ยงทอดผ้าป่า ขอซื้อที่ดิน ทั้งให้สัญญาว่าจะย้ายโรงโม่หรือเข้ามาให้สินบนผู้นำ ช่มชู้แกนนำโดยตรง แม้ว่าการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะสร้างความสับสน ความรู้สึกไม่ปลอดภัย หวาดกลัวเกิดความระแวงซึ่งกันและกันของคนในชุมชน แต่ขณะเดียวกันก็กระตุ้นให้คนในชุมชนได้ติดตามตรวจสอบความคิดของกันและกันพร้อม ๆ กับการเฝ้าระวังและประเมินสถานการณ์ของชุมชนร่วมกันตลอดเวลา ผนวกกับกระบวนการจัดการปัญหาที่ต้องประสานความร่วมมือจากภายนอกชุมชนในการผลักดันจัดการบริหารปัญหา เช่น ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย เป็นต้น นอกจากนี้ในชุมชนต้องอาศัยความเข้าใจและสายสัมพันธ์ที่ดีที่เคยมีมาจึงเป็นดังสายใยที่คอยอุดรั้งไม่ให้คนในชุมชนเพื่องพลาไปกับอามิสรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนการเคลื่อนไหวอย่างสร้างสรรค์ในชุมชนด้วยการร่วมกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนขึ้นโดยใช้ชื่อป่าชุมชนเขานาค หมู่ที่ 3 บ้านเขาชีฝอย ตำบลเขาชีฝอย อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีเนื้อที่ 312 ไร่ 2 งาน ตารางวาประเภทป่าตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ.2484 และได้จดทะเบียนจากกรมป่าไม้ในปี พ.ศ.2544 (ศูนย์สารสนเทศสำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้ <http://forestinfo.forest.go.th>)

ดังนั้นเขานาคจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของชุมชน ไม่เป็นแหล่งแร่หิน โครงการ หรือการพัฒนาใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน นอกจากนี้ยังมีกรณีเขาแหลมที่อยู่ในพื้นที่ตำบลเขาชีฝอยเคยเกิดกรณีการต่อสู้ระหว่างชุมชนกับผู้ขอสัมปทานเช่นเดียวกับเขานาคซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้เช่นกัน

5.1.2 วังร่มเกล้า

เขื่อนวังร่มเกล้าตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านเขาชี้อยู่ เขื่อนวังร่มเกล้า เป็นเขื่อนชลประทานขนาดเล็กกั้นแม่น้ำตากแดดหรือแม่น้ำสะแกกรังในเขตอำเภอเมืองอุทัยธานี โดย เมื่อปี พ.ศ. 2512 กรมชลประทานร่วมกับราษฎรของจังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดนครสวรรค์ได้ช่วยกันสร้างทำนบกั้นน้ำวังรอบ และต่อมาได้ถูกน้ำกัดพังไป ในปี พ.ศ. 2513 – 2514 สำนักนายกรัฐมนตรีได้เป็นเจ้าของเรื่องโดยร่วมพิจารณากับจังหวัด และกรมชลประทานเพื่อพิจารณาซ่อมซึ่งในระยะนั้นกรมชลประทานพิจารณาแล้วเห็นว่ายังไม่สมควรสร้าง เขื่อนวังรอบเป็นการถาวรทั้งนี้เพราะตอนบนของแม่น้ำเดิมเปลี่ยนทิศทางไปและในปี 2515 – 2518 กรมการปกครองได้เสนอของอนุมัติเงินงบประมาณ เพื่อก่อสร้างโครงการวังรอบขึ้น ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2518 อนุมัติให้ดำเนินการก่อสร้างฝายวังรอบได้ พร้อมทั้งสำรวจออกแบบและสร้างระบบการส่งน้ำโดยให้ตั้งงบประมาณค่าใช้จ่ายไว้ทางกรมชลประทานต่อมา กรมชลประทานได้ก่อสร้างประตูระบายน้ำที่ปากคลองวังขอนเป่า และขุนลาดบริบาล เพื่อควบคุมปริมาณน้ำไหลไปเท่าที่จำเป็นและได้ทำการสำรวจทางอุทกวิทยาบริเวณปาก คลองขุนลาดบริบาล ซึ่งทราบว่าจะมีน้ำมาที่เขื่อนและสามารถที่จะก่อสร้างโครงการวังรอบนี้ได้โดยการ ขุดลอกลำน้ำเดิมประมาณ 15 กม. และเริ่มก่อสร้างเขื่อนวังร่มเกล้าเมื่อปี 2523 แล้วเสร็จปี 2525 ต่อมาราษฎรที่ได้รับประโยชน์จากเขื่อนวังรอบได้ขอพระราชทานเปลี่ยนชื่อเขื่อนวัง รอบเป็นเขื่อนวังร่มเกล้า ถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 5.2 แผนที่แสดงต้นน้ำเขื่อนวังร่มเกล้า

จากภาพ
แสดงพื้นที่ต้นน้ำ
เขื่อนวังร่มเกล้า
แสดงให้เห็นบริบท
พื้นที่ที่มีความลาด
เทจากพื้นที่ติดภูเขา
เขตพื้นที่ป่าตะวันตก
ไถ่ระดับลงมาถึง

พื้นที่เขื่อนเก็บน้ำ ซึ่งประกอบด้วยแควตากแดด ห้วยทัพทัน คลองโพ ไหลมาบรรจบกันเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างเขื่อนฯ ขึ้น

ภาพที่ 5.3 พื้นที่แก้มลิง

เกล้าได้ถูกนำมาสร้างโครงการแก้มลิงสำหรับกักเก็บน้ำ รองรับน้ำที่ไหลมาจากทิวเขาในฤดูน้ำหลากก่อนจะไหลลงแม่น้ำสะแกกรังและป้องกันน้ำท่วมบ้านเรือนในเขตอำเภอเมือง และในปี พ.ศ. 2554 มีการขุดลอกพื้นที่ความจุของแก้มลิงเพิ่มขึ้นเพื่อใช้รองรับการผันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมากักเก็บใช้ประโยชน์ในฤดูแล้ง

การสร้างเขื่อนและแก้มลิงหากมองความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างภายนอกอาจนับว่าเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องสนองตอบความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีการผลิตในชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ในความจริงชาวบ้านเขาชีฝอยได้รับประโยชน์การโครงสร้างดังกล่าวอย่างไม่สมบรูณ์นัก เพราะการสร้างเขื่อนและแก้มลิงมีเป้าหมายเพื่อการบริหารน้ำเพื่อคนปลายน้ำเป็นหลัก ผู้อยู่ต้นน้ำได้แต่มองมวลน้ำจำนวนมหาศาลไปวันๆ ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากพอที่จะสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้านได้ เพราะภายหลังการก่อสร้างเขื่อนดำเนินการขึ้นชาวบ้านเขาชีฝอยต้องพลัดถิ่นฐานออกไปทำมาหากินในเมืองมากขึ้นเพราะพื้นที่ทำกินถูกเวนคืน นับเป็นความเปลี่ยนแปลงโดยตรงต่อวิถีชุมชน

ดังนั้นกรณีเขื่อนวังร่มเกล้าและแก้มลิงเป็นแหล่งเรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากการพัฒนาของภาครัฐ และเรียนรู้การปรับวิถีชีวิตให้คงอยู่อย่างสอดคล้องในชุมชนภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนสิทธิชุมชนที่ควรพิทักษ์ไว้ให้ลูกหลานในอนาคต

ผลของการสร้างเขื่อนฯ ส่งผลกระทบต่อบ้านเขาชีฝอยเป็นอย่างมากทั้งทางตรงและทางอ้อมเพราะพื้นที่การสร้างเขื่อนส่วนมากเป็นพื้นที่ทำนาของคนบ้านเขาชีฝอยและเป็นผืนนาที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติซึ่งเป็นพื้นที่พักน้ำ ภายหลังการสร้างเขื่อนปี พ.ศ. 2535 ที่ดินทำกินของชาวบ้านเขาชีฝอยบางส่วนที่ถูกเวนคืนไว้ตั้งแต่การสร้างเขื่อนวังร่ม

5.1.2 กลุ่มทางสังคม

เมื่อประสบภาวะแห้งแล้งขาดแคลนน้ำ คนส่วนหนึ่งจึงอพยพไปอยู่ที่อื่น และคนวัยแรงงานก็ออกไปทำงานนอกพื้นที่ นอกจากนี้ทางราชการได้เวนคืนที่ดินสร้างแก้มลิง ทำให้ที่ดินทำกินของบางครอบครัวหมดไปหรือบางรายที่เหลือก็น้อย ทำนารายได้ไม่พอกับรายจ่าย และประกอบกับกระแสบริโภคนิยมที่เข้ามาในชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนไป จึงทำให้คนในชุมชนประสบกับภาวะหนี้สิน ชุมชนจึงรวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งทำให้มีรายได้ ช่วยลดปัญหาได้ทางหนึ่ง กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ก็เป็นทางหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีทุนประกอบอาชีพ หรือใช้จ่ายไม่ต้องพึ่งแหล่งทุนภายนอก ศูนย์พันธุ์ข้าวก็เป็นการรวมตัวของคนในชุมชนที่จะช่วยกันลดค่าใช้จ่ายในการผลิต จากการทำงานหรือกิจกรรมร่วมกันของคนในกลุ่ม และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคีช่วยเหลือกัน แต่หนี้สินก็ยังเป็นปัญหาของคนในชุมชน

5.2.1 กลุ่มป่าชุมชน

ภาพที่ 5.4 ภาพถ่ายดาวเทียมป่าชุมชน

ภาพที่ 5.5 สภาพป่าชุมชนเขานาค

การปลูกป่าเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่มีที่มาจากการทำแผนชุมชนในระยะแรกได้เสนอโครงการต่อป่าไม้และได้รับการสนับสนุนงบประมาณให้เยาวชนได้เพาะพันธุ์กล้าเพื่อสร้างรายได้และนำไปปลูกร่วมกัน การปลูกป่าทำให้ชุมชนได้เรียนรู้การจัดการทรัพยากรกับเครือข่ายป่าชุมชน โดยการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ต่อมาภายหลังจึงพัฒนาไปสู่การมีคณะกรรมการป่าชุมชนมีการตั้งกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่า และมีกิจกรรม เช่น การปิดป่าและลานตระเวน ตลอดจนกำหนดกติกาในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน ป่าชุมชนเขานาค หมู่ที่ 3 บ้านเขาชีฝอย ตำบลเขาชีฝอย อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีเนื้อที่ 312 ไร่ 2 งาน ตราลงวาประเภทป่าตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ.2484 และได้จดทะเบียนจากกรมป่าไม้ในปี พ.ศ.2544 (ศูนย์สารสนเทศ สำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้ <http://forestinfo.forest.go.th>)

5.2.2 กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

ภาพที่ 5.6 กิจกรรมการออมกลุ่มสัจจะฯ

ผู้การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของชุมชน ที่ผ่านมาสัจจะสะสมทรัพย์จึงเป็นเครื่องมือสร้างให้คนในชุมชนมีวินัย ตรงต่อเวลา มีความรับผิดชอบ นอกเหนือไปจากผลประโยชน์และสวัสดิการที่ได้รับ ปัจจุบันได้พัฒนาไปสู่กองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบล

5.2.3 กลุ่มเกษตรยั่งยืน

ภาพที่ 5.7 แปลงนากลุ่มเกษตรยั่งยืน

เกษตรยั่งยืน โดยการสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กลุ่มจึงได้เชื่อมเครือข่ายการเรียนรู้กับเครือข่ายเกษตรยั่งยืน เรียนรู้การทำนาลดต้นทุน การทำปุ๋ยชีวภาพ พร้อม ๆ กับที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) ได้เข้ามาจัดตั้งโรงเรียนชาวนาทางกลุ่มจึงได้เรียนรู้การทำนา ปรับปรุงพันธุ์ข้าว ปรับปรุงดิน จนได้รับการสนับสนุนเป็นศูนย์พันธุ์ข้าวชุมชนจากสำนักงานเกษตรฯ ปัจจุบันได้ขยายไปสู่การเรียนรู้เกษตรชีวภาพซึ่งเป็นผลมาจากการขยายขยายการเรียนรู้ร่วมกันในระดับตำบล ปัจจุบันเป็นศูนย์พันธุ์ข้าวของชุมชน

จากข้อมูลแผนชุมชนชี้ให้เห็นว่าชุมชนเป็นหนี้ทั้งระดับครัวเรือนและหมู่บ้าน โดยการกู้ยืมจากแหล่งทุนภายนอก แนวคิดที่จะลดหนี้และช่วยเหลือกันด้วยการตั้งกองทุนของชุมชนเองจึงเกิดขึ้น ภายหลังจากการไปเรียนรู้หลักคิดเรื่องสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสุบิน ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด จึงนำมา

ข้อมูลจากแผนชุมชนสะท้อนให้เห็นชีวิตชาวนาเขาขี้ฝอยยุคใหม่ที่ต่างก็แบกรับภาระหนี้สินจากต้นทุนการทำนาที่ต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง แต่ข้าวก็ยังคงขายได้ในราคาต่ำกว่าทุนมาตลอด ความคิดที่จะหลุดพ้นไปจากวงจรของการเป็นหนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม

5.2.4 กลุ่มแม่บ้าน

ภาพที่ 5.8 การแปรรูปอาหารกลุ่มแม่บ้าน

ไปขอรับคำแนะนำและการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอทพทัน ตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอย เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2543 มีสมาชิกจำนวน 20 คน สำนักงานเกษตรอำเภอทพทันได้จัดอบรม การทำน้ำยาล้างจาน ยาสระผม ครีมนวดผม กลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยเริ่มทำน้ำยาล้างจาน ยาสระผม ครีมนวดผม นำไปจำหน่ายและทดลองใช้เพื่อลดรายจ่ายของครอบครัว ได้ปรึกษาแกนนำในชุมชนเรื่องการจัดการกลุ่ม มีคณะกรรมการบริหาร มาช่วยกันวางกฎระเบียบในการทำงาน การปันผลประโยชน์ การลงหุ้น แต่ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมของตลาดและคนในชุมชน จึงเลิกผลิตหันมาองวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนที่สามารถนำมาเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยได้ ซึ่งก็คือกล้วยน้ำว้านำมาแปรรูปเป็น กัวยอบเนย กัวยอบป้าปิการ์ กัวยอม้วน กัวยหยา น้ำพริกเผากัวย กัวยกวน และทองม้วน โดยเรียนรู้การทำจากเคหะกิจเกษตรและจากการไปศึกษาดูงาน กลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยได้ลองทำ ลองผิดลองถูก เกิดปัญหาอุปสรรคอะไรก็จะช่วยกันแก้ไขว่าควรทำอย่างไรบ้าง หากปรึกษากันในกลุ่มแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ จึงหันกลับไปปรึกษาผู้เฒ่าผู้แก่ที่อยู่ในชุมชนที่ยังคงมีภูมิปัญญาในการทำขนมและอาหารจนสามารถแก้ไขปัญหาไปได้ จากการทำงานร่วมกันและร่วมลองผิดลองถูกมาด้วยกัน นอกจากทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มแล้ว ยังทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรม หรือร่วมงานกับกลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอย ทั้งที่ช่วยกันแก้ไขปัญหาของกลุ่มแม่บ้าน หรือเรื่องส่วนตัวเช่น แม่บ้านคนใดที่เดือดร้อน (เรื่องเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้) และไม่สามารถแก้ไขได้ คนในกลุ่มแม่บ้านมักให้ความช่วยเหลือหรือแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนั้นยังมีการให้กำลังใจกัน จึงทำให้เกิด ใจกว้างใจกัน เป็นเพื่อนกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเรื่อยมา และร่วมกันปรับกฎกติกาการทำงาน การปันผลประโยชน์และสวัสดิการ ที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของคนในกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มแม่บ้านเขาชีฝอยดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนบ้านเขาชีฝอยมองเห็นสภาพปัญหาของชุมชน คือ กลุ่มคนว่างงาน เล่นไฟ กลุ่มคนที่ตกงาน บางส่วนมีเวลาว่างมากไม่รู้จะทำอะไร จึงใช้เวลาว่างไปในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ จึงเกิดแนวคิดที่ต้องการให้คนในชุมชนไม่ว่างงาน มีรายได้เสริมและใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ จึงชวนกันรวมกลุ่ม

5.2.5 กลุ่มผู้สูงอายุ

การสืบค้นข้อมูลทำให้ชาวเขาที่ฝอยพบว่าภายในชุมชนยังมีภูมิปัญญาของคนเฒ่าคนแก่ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมทั้งดนตรีไทย กลองยาว ละครหาตรี เรื่องเล่าและตำนานต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงควมมีสุนทรีภาพในชีวิตของชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไปสู่เยาวชนของชุมชน

5.2 สถานการณ์ ลูก หลานปัจจุบัน

สถานการณ์เด็กเยาวชนในชุมชน ได้แก่ เด็กไม่รับผิดชอบงานที่มอบหมายให้ทำในบ้าน มักจะมีข้อต่อรอง ผัดวัน และไม่ทำในที่สุด ใช้เวลาอยู่กับการดูโทรทัศน์ เล่นสนุกซึ่งผู้ปกครองมักใช้มาตรการการลงโทษ เมื่อคุยกับกลุ่มเด็กที่รับผิดชอบหน้าที่ให้เหตุผลการทำงานว่ากลัวผู้ปกครองดุหรือลงโทษนอกจากนี้ ยังมีเด็กบางคนไม่ออกจากบ้าน ชอบอยู่คนเดียว ไม่กินข้าวพร้อมผู้ปกครอง และพบว่าเด็ก เยาวชนบางส่วนอาศัยอยู่กับปู่ย่า ตายาย จากจำนวนเด็กเยาวชนทั้งหมด 25 คนแบ่งเป็นอยู่กับพ่อแม่จำนวน 9 คน อยู่กับแม่จำนวน 1 คน อยู่กับตา ยายจำนวน 15 คน สิ่งที่ผู้ปกครองคาดหวังจากลูกหลานมากที่สุดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนคือ “อยากให้ลูกหลานพึ่งพาตัวเองได้ คิดและตัดสินใจทำในสิ่งที่ถูกต้อง” เด็กกลัวผิด

5.2.1 วิธีการทำมาหากินของแต่ละครอบครัว

จากเดิมที่บ้านเขาที่ฝอยมีอาชีพทำนาเป็นหลักจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถ้าไม่ลงไปพูดคุยในพื้นที่จริงๆ จะเห็นเพียงภาพการทำนาและการรับจ้างซึ่งเป็นภาพปกติของชาวบ้านแต่การพูดคุยทำให้นักวิจัยเห็นวิถีของแต่ละครอบครัวที่แตกต่างกัน เช่น บางบ้านหาปลาและรับซื้อปลามาทำปลาร้า ทำปลาแห้ง หรือบางครอบครัวทำอาหารถุงขายตามตลาดนัด บางคนรับผักพื้นบ้านในชุมชนไปขาย มีครอบครัวที่ทำโรงเรือนเพาะเห็ดฟางเป็นอาชีพมีบ้านที่กำลังทำรีสอร์ทในหมู่บ้าน และมีการเลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง เลี้ยงวัวควาย

5.2.2 การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนลูกหลานในชุมชน

ถ้าพูดคุยถึงสมัยที่คนเป็นพ่อ แม่ยังเป็นเด็กได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ กับ สมัยที่ตัวเองขึ้นมาเป็นพ่อแม่เลี้ยงลูกจะเห็นความแตกต่างอย่างมาก ตั้งแต่หน้าที่การงานที่ต้องแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ เช่น เลี้ยงน้อง หุงข้าว ล้างถ้วย ล้างจาน กวาดบ้าน ภูบ้าน ตักน้ำ เลี้ยงควาย ทำนา ส่วนอาหารการกินนั้นเมื่อไรก็กินไปตามสภาพเลือกกินไม่ได้ ขนมหองหวาน ก็ต้องรอช่วงวันพระที่แม่จะทำไปวัดถึงจะได้กิน ในขณะที่ในยุคของลูกไม่มีควายให้เลี้ยง น้ำไม่ต้องตัก หุงข้าวด้วยหม้อไฟฟ้า ความสะดวกสบายต่างกันจากหน้ามือ

เป็นหลังมือแต่ลูกหลานก็ยังไม่ค่อยจะช่วยแบ่งเบางานในบ้านเล็กๆ น้อยได้เท่าที่ควร ส่วนอาหารการกินของลูกหลานต้องถามความต้องการก่อนถึงจะกิน ไม่กินอาหารที่มี จากการพูดคุยกับคนในชุมชนได้เห็นคนที่เลี้ยงหลานแบบสมัยเก่า เช่น ให้พี่เลี้ยงน้อง ห้ามไม่ให้ซื้อขนมขบกรอบ ทำขนมพื้นบ้านให้กิน มีเด็กที่อยู่กินแบบง่าย ๆ ไม่เรียกร้องอาหารการกิน สามารถหา กุ้ง หอย ปู ปลา ได้ด้วยตัวเองมีทักษะการทำมาหากินในชุมชนได้ และพบว่าเลี้ยงหลาน ยากมากกว่าการเลี้ยงลูก

จากข้อมูลการเลี้ยงลูก หลายในชุมชนและกระบวนการอบรมเลี้ยงดูลูกหลานพบกระบวนการอบรมเลี้ยงดูลูกหลานของบางครอบครัวมุ่งพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เรียนรู้จากการประกอบอาชีพอยู่แล้ว เช่น การเพาะเห็ด ย่างปลา ปูกลมะละกอ ค้าขาย และการดูแลยายซึ่งช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เป็นต้น หรือมีบางครอบครัวยังไม่รู้จะอบรมเลี้ยงดูลูกหลานอย่างไร ยังขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งนักวิจัยต้องหนุนเสริมให้พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และคนในชุมชนใช้ข้อมูล ความรู้ร่วมกัน จัดกิจกรรมพัฒนาเด็กเยาวชนให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต ในการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งมีทั้งความรับผิดชอบ การช่วยเหลือแบ่งปัน ความอ่อนน้อม การคิดวิเคราะห์ กล้าพูด กล้าแสดงออก

5.3 บทเรียนวิธีการสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็ก

นอกจากบริบทวิถีชีวิตของแต่ละครอบครัวแล้วที่นักวิจัยยังได้เรียนรู้จากการตอบสนองต่อโครงการฯ ของแต่ละคนซึ่งเป็นสิ่งที่ทีมต้องนำกลับมาปรับกระบวนการหรือทำความเข้าใจพฤติกรรมนั้นๆ เช่น พ่อ แม่ สนใจเห็นความสำคัญต่อโครงการแต่เด็กไม่สนใจเข้าร่วมทำกิจกรรม บางคนไม่สนใจและเดินหนี บางคนติดเงื่อนไขเพราะไม่สะดวกเรื่องการเดินทางเพราะบ้านอยู่ไกลเป็นห้วงลูกหลาน ทั้งนี้การพูดคุยแลกเปลี่ยนแต่ละครั้งที่นักวิจัยจะให้กลุ่มเด็กเข้าร่วมด้วยซึ่งทำให้เด็กได้รับฟังความคำพูดของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ส่วนผู้ปกครองก็ได้ฟังวิธีคิดของเด็กๆ ในเวที

จากนั้นทีมนักวิจัยนำข้อมูลจากการลงพื้นที่ไปเป็นเครื่องมือการจัดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยมีการแบ่งกลุ่มเด็กแล้วพาเด็กเยาวชนไปเรียนรู้ชุมชนด้วยการพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่และคนในชุมชน ฝึกให้เด็กเยาวชนตั้งคำถามชวนคุยบันทึกและฝึกการนำเสนอซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ข้อมูลและเด็กเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะเด็กกับนักวิจัย เด็กได้เรียนรู้ความเป็นมา วิถีชีวิตของชุมชนสมัยก่อน เช่น ประเพณีหมู่บ้าน การสร้างโรงเรียน การทำมาหากินของคนแต่ก่อน และเรื่องของบรรพบุรุษที่เขาเคยอยู่กลุ่มแรกซึ่งตรงนี้แม้แต่นักวิจัยก็ได้เรียนรู้ข้อมูลไปพร้อมๆ กับเด็กๆ ด้วย กระบวนการทำงานร่วมกับเด็ก เยาวชน คนในชุมชนที่ต่อเนื่องทำให้นักวิจัยและคนในชุมชนได้สนิทกันมากขึ้นเพราะเรื่อง

พูดคุยกันคนในชุมชนเป็นเรื่องของลูกหลานซึ่งเป็นเรื่องที่พ่อแม่ผู้ปกครองให้ความสนใจอยู่แล้วโดยเฉพาะความสัมพันธ์กับกลุ่มเด็กๆ ที่มีความใกล้ชิดกันมากขึ้นกับนักวิจัย เด็กสวัสดิ์ดีทักทายและพูดคุยกันอย่างสนิทสนมซึ่งถือเป็นภาพความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในแต่ละช่วงวัยที่ต่างกันซึ่งจะสามารถนำไปสู่การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันได้ด้วยความรักความเข้าใจกัน นอกจากนี้ นักวิจัยได้เรียนรู้การกระบวนการทำงานกับเด็กๆ ซึ่งทำให้กิจกรรมแต่ละครั้งดำเนินไปได้นั้นคือ การปรับวิธีการพูดและบุคลิกที่ต้องลดความเป็นผู้ใหญ่ลงไปเป็นเพื่อน เป็นพี่ ซึ่งทำให้เด็กๆ กล้าที่จะบอกสิ่งที่เด็กคิดและความรู้สึกของเขาจริงๆ และยังพบเทคนิคการมีส่วนร่วมของเด็กๆ คือให้เขาเป็นผู้คิดและวางแผนเองก็จะทำให้เขารุกขึ้นมาทำงานด้วยตัวเอง นักวิจัยทำหน้าที่เพียงการชวนคิดหรือแลกเปลี่ยนบ้างในแต่ละช่วง

ในกระบวนการทำกิจกรรมค่ายต่างๆ จะเป็นกิจกรรมค่ายเน้นกระบวนการกับเด็ก เยาวชนโดยทั้งสิ้น โดยในครั้งแรกนั้นกิจกรรมค่ายร่วมพลังสร้างเด็กสามารถกระตุ้นการรวมตัวเด็กบ้านเขาเข้ามาร่วมทำกิจกรรมร่วมกันได้เป็นอย่างดี สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนการค่ายร่วมพลังสร้างเด็กคือความคุ้นเคยระหว่างกลุ่มเด็กๆ ด้วยกันที่แต่ก่อนไม่เคยทำกิจกรรมร่วมกันและเรียนคนละโรงเรียนนับเป็นกิจกรรมประสานเด็กในชุมชนได้เป็นอย่างดีนอกจากนี้หลังค่ายร่วมพลังสร้างเด็กเกิดการสานต่อกิจกรรมในชุมชนโดยขอบ้านที่ปรึกษาเป็นศูนย์รวมทำกิจกรรม ส่วนค่ายเติมทักษะฯ นั้นเป็นการสานต่อจากการทำกิจกรรมที่เด็กทำอยู่คือการศึกษาด้านทุนและสิ่งดีๆ ในชุมชน โดยครั้งนี้เป็นการเติมเครื่องมือที่จะทำให้เด็กๆ นำไปใช้การศึกษาด้านทุนและสิ่งดีๆ ในชุมชนได้ด้วยตัวเองโดยในค่ายให้ใช้ประเด็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน กลุ่มสวัสดิ์ดีการชุมชน และกลุ่มแม่บ้านเป็นกรณีการเรียนรู้ซึ่งทำให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งดีๆ ที่เป็นต้นทุนในชุมชนไปต่อกิจกรรมที่สนุกสนานในกระบวนการค่าย การดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กเยาวชนยังดำเนินต่อไปโดยนำคณะนักวิจัยในฐานะผู้เรียนรู้กระบวนการเพื่อการเรียนรู้และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกๆ ร่วมกันประชุมแลกเปลี่ยนสรุปบทเรียนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแต่ละกิจกรรมซึ่งพบจุดอ่อนของเด็กและเยาวชนคือความเอื้ออาทร และความเพียรจดจ่อต่อภาระหน้าที่ ดังนั้นจึงมีกิจกรรมสวดมนต์เย็นจึงเกิดขึ้นเพื่อต่อเติมคุณธรรม จริยธรรม และสมาธิให้เด็กและเยาวชน

จากกระบวนการดังที่กล่าวมานั้นพบว่ากิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อการเรียนรู้ นั้น ทั้งกระบวนการที่พ่อแม่ ผู้ปกครองจัดแจงไว้ในวิถีชีวิตประจำวันหรือกระบวนการที่ดำเนินการร่วมกันในชุมชนท้องถิ่น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่กิจกรรมต้องมีความต่อเนื่อง สอดคล้องกันอยู่เนืองๆ เพราะจะสามารถนำประสบการณ์ และข้อที่ต้องปรับปรุงทั้งผู้ดำเนินการและพฤติกรรมของเด็ก เยาวชนที่เรามุ่งจะพัฒนา มาต่อยอดกระบวนการขึ้นไป ทั้งนี้จากประสบการณ์กิจกรรมที่ดำเนินการมาพบจุดอ่อนของการดำเนินงานที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการมากที่สุดคือ กลุ่มผู้นำกิจกรรมซึ่งเป็นคนโต พ่อ แม่ ผู้ปกครอง มักขาดความสอดคล้องด้านความคิดเห็นระหว่างกันทำให้กิจกรรมชะงักงัน ส่วนหนึ่งนักวิจัยยังขาดการพัฒนาทักษะการใช้ข้อมูลความรู้มาออกแบบและจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของเด็กเยาวชนได้อย่างเท่าทัน ความก้าวหน้าของสังคมเทคโนโลยี

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย

อดีตคนในชุมชนบ้านเขาชี้อยู่แบบเรียบง่ายพึ่งพาอาศัยกันและกัน ลูกหลานเรียนโรงเรียนในชุมชน เรียนจบก็ทำงานช่วยพ่อแม่เพียงส่วนน้อยที่ออกไปทำงานต่างถิ่นลูกหลานเติบโตขึ้นภายใต้การดูแลของคนในชุมชน ประกอบกับสภาพแวดล้อมชุมชนไม่มีปัญหาเรื่องยาเสพติดและสื่อจากภายนอก ปัจจุบันชาวบ้านเขาชี้อยู่แบบครอบครัวออกไปทำงานต่างถิ่นฝากลูกไว้กับปู่ย่า ตายาย ในขณะที่ชุมชนรับพฤติกรรมบริโภคนิยมมากขึ้น เช่น โทรศัพท์มือถือ รถมอเตอร์ไซด์ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ส่งลูกเรียนนอกชุมชน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวมีระยะห่างมากขึ้น มุ่งทำงานหารายได้ ลูกหลานมุ่งเรียนหนังสือไม่ร่วมทำกิจกรรมในชุมชนเด็กเยาวชนมีความเป็นปัจเจกมุ่งมันเฉพาะเรื่องของตนเอง

โครงการ “ศึกษาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาชี้อยู่ให้มีทักษะการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต” เป็นโครงการฯ สร้างพื้นที่กิจกรรมให้พ่อแม่ เด็ก เยาวชน ปู่ย่า ตายายได้ร่วมกันทบทวนแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์วิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานในอดีตมาปรับใช้กับบุตรหลานภายใต้ต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่ บุตรหลานได้เรียนรู้ ทดลองสัมผัสวิถีชีวิตในชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กิจกรรมโครงการฯ จะเป็นจุดเชื่อมความใกล้ชิดคุ้นเคยให้คนในชุมชน ดึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เข้ามาร่วมแก้ไขปัญหา

การออกแบบกระบวนการมุ่งไปที่การเรียนรู้ของเด็กเยาวชน ผู้ปกครองและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่จะถอดบทเรียนประสบการณ์วิธีการเลี้ยงดูบุตรหลานโดยนำต้นทุนทางสังคมของชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการสร้างการเรียนรู้ของลูก หลาน เพื่อค้นหาแนวทางการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน แนวทางการนำต้นทุนทางสังคมมาใช้ และแนวทางพัฒนาเด็กและเยาวชน

กฤษฎา ศักดิ์ศรี กล่าวไว้ดังนี้ "...การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อสิ่งเร้า (stimulus) มาเข้าอินทรีย์ (organism) ประสาทก็ตื่นตัว เกิดการรับสัมผัส หรือเพิกนการ (sensation) ด้วยประสาททั้ง 5 แล้วส่งกระแสสัมผัสไปยังระบบประสาทส่วนกลาง ทำให้เกิดการแปลความหมายขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์เดิมและอื่น ๆ เรียกว่า สัญชาต หรือการรับรู้(perception) เมื่อแปลความหมายแล้ว ก็จะมีการสรุปผลของการรับรู้เป็นความคิดรวบยอดเรียกว่า เกิดสัณกับ (conception) แล้วมีปฏิกิริยาตอบสนอง (response) อย่างหนึ่งอย่างใดต่อสิ่งเร้าตามที่รับรู้เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แสดงว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว ประเมินผลที่เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าได้แล้ว..."

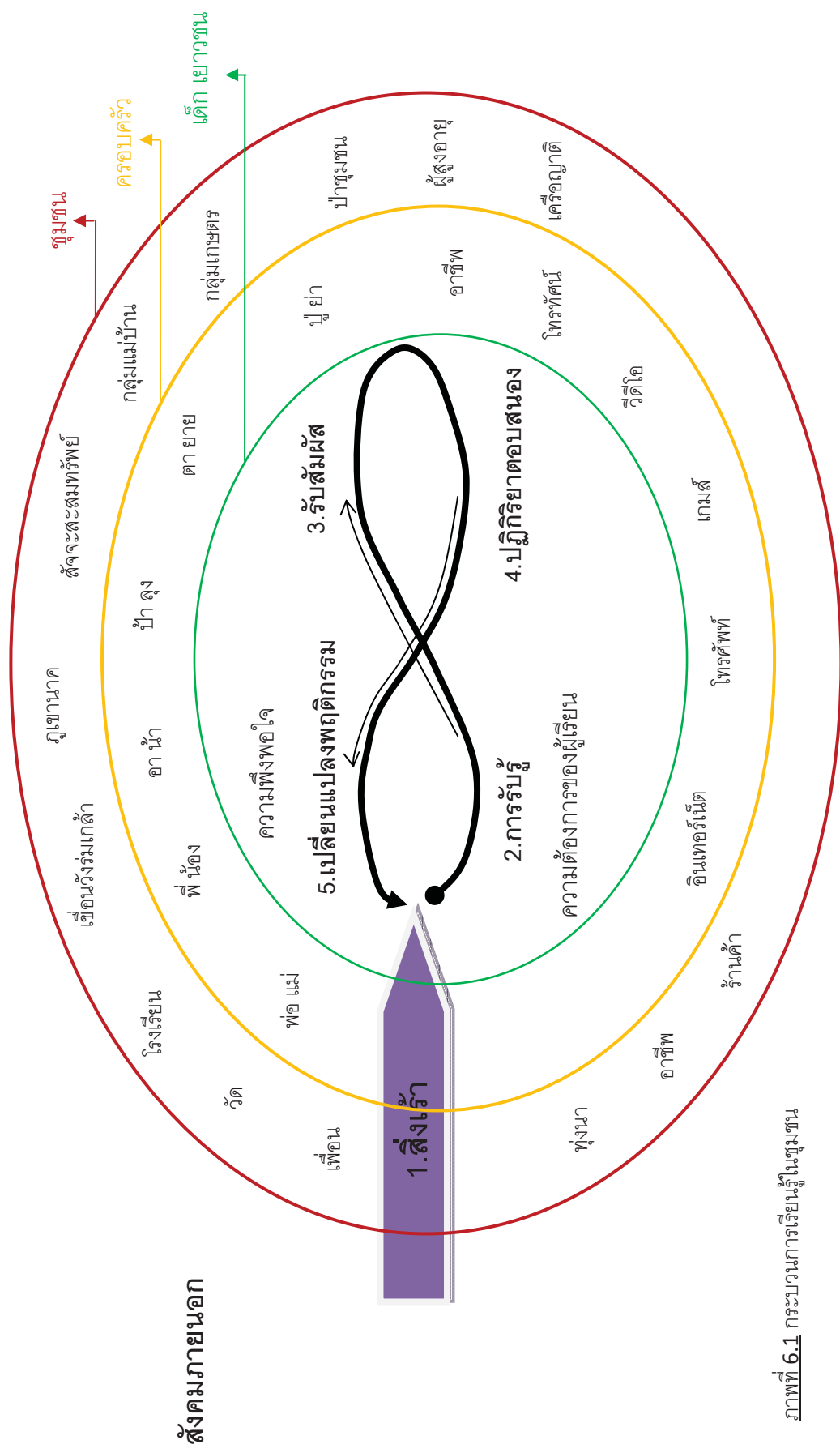
ธรรมชาติของการเรียนรู้

1. ความต้องการของผู้เรียน (Want) คือ ผู้เรียนอยากทราบอะไร เมื่อผู้เรียนมีความต้องการอยากรู้ อยากเห็นในสิ่งใดก็ตาม จะเป็นสิ่งที่ยั่วยู่ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้
 2. สิ่งเร้าที่น่าสนใจ (Stimulus) ก่อนที่จะเรียนรู้ได้ จะต้องมียั่วยู่ที่น่าสนใจ และน่าสัมผัสสำหรับมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตื่นนอนขวย และใส่ใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่น่าสนใจนั้น ๆ
 3. การตอบสนอง (Response) เมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจและน่าสัมผัส มนุษย์จะทำการสัมผัสโดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ตา หู ลิ้น จมูก ลิ้นชิม จมูกดม ผิวหนังสัมผัส และสัมผัสด้วยใจ เป็นต้น ทำให้มีการแปลความหมายจากการสัมผัสสิ่งเร้า เป็นการรับรู้ จำได้ ประสานความรู้เข้าด้วยกัน มีการเปรียบเทียบ และคิดอย่างมีเหตุผล
 4. การได้รับรางวัล (Reward) ภายหลังจากการตอบสนอง มนุษย์อาจเกิดความพึงพอใจ ซึ่งเป็นกำไรชีวิตอย่างหนึ่ง จะได้นำไปพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การได้เรียนรู้ ในวิชาชีพชั้นสูง จนสามารถออกไปประกอบอาชีพชั้นสูง (Professional) ได้ นอกจากจะได้รับการรางวัลทางเศรษฐกิจเป็นเงินตราแล้ว ยังจะได้รับเกียรติยศจากสังคมเป็นศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจทางสังคมได้ประการหนึ่งด้วย
- (จิตวิทยาการเรียนรู้ (Psychology of Learning) <http://www.idis.ru.ac.th>)

6.1 กระบวนการชาวบ้าน

การดำเนินโครงการวิจัย นักวิจัยตระหนักเสมอถึงการเรียนรู้ของตนเองต่อกระบวนการต่างๆ ที่จากการค้นคว้าวิจัยในท้องถิ่น ซึ่งพบว่าต้นทุน บทเรียน กระบวนการ ที่เราค้นคว้าแท้จริงอยู่ในทุกบริบท และทุกกิจกรรมที่เราทุกคนในชุมชนได้สัมผัสอยู่แล้วในวิถีชีวิต แต่เราเกิดความเคยชินและขาดการไตร่ตรอง กระบวนการส่งต่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้ โดยเฉพาะกลไกความเคลื่อนไหวในสังคมบ้านเข้าชี้อยู่ที่มีพลวัต กลุ่มทางสังคมจำมากขับเคลื่อนในหมู่บ้านแต่พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ผู้เกี่ยวข้องในหมู่บ้าน ขาดการส่งต่อผ่านกระบวนการเรียนรู้ให้ลูกหลาน จึงเกิดความท้าทายต่อการสร้างการเรียนรู้ให้ลูกหลานมีทักษะการใช้ชีวิตในอนาคต ซึ่งเป็นเรื่องที่นักวิจัยมีนัยเป็นอย่างมากโดยเฉพาะเมื่อไปศึกษาจิตวิทยาการเรียนรู้ของนักวิชาการต่างๆ ยิ่งทำให้ความเข้าใจ และความมั่นใจลดน้อยลงไป ทั้งนี้ นักวิจัยยกหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ของ กฤษณา ศักดิ์ศรี มาเป็นหลักในการคิดและดำเนินการซึ่งอาจไม่มีความเข้มข้นในทางทฤษฎี แต่นักวิจัยอาศัยประสบการณ์การดำเนินกิจกรรมและต้นทุนที่มีในชุมชนผนวกหลักการของกฤษณา ศักดิ์ศรี นำมาประยุกต์สรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

6.2 วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้

ภาพที่ 6.1 กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

การเรียนรู้ของเด็ก เยาวชนแต่ละคนมีความคล้ายกันตามหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ ซึ่งทีมวิจัยได้นำเสนอออกมาเป็นภาพที่ 6.1 เป็นการแสดงการเรียนรู้ของแต่ละคนที่เริ่มต้นด้วยสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นจากภายนอกให้บุคคลจะสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสพื้นฐานเข้าสู่การคิดฐานประสบการณ์เดิมของแต่ละคน แล้วเลือกที่จะแสดงออกต่อสิ่งเร้านั้นๆ แตกต่างกันไป และบุคคลนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับผลกระทบที่จะสนองความพึงพอใจของแต่ละคน ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัยไม่สามารถควบคุมได้เลยเพราะมีองค์ประกอบเร้าที่เกิดขึ้นต่อเด็ก เยาวชน มีมากมายในยุคสมัยปัจจุบัน

จากภาพในวงกลมเส้นสีเขียว(เส้นด้านใน)แสดงถึงกระบวนการเรียนรู้ของตัวบุคคลที่มีการเกิดขึ้นวนเวียนเป็นวงจรการเรียนรู้ต่อเนื่องๆ ตามความต้องการของบุคคล มีลักษณะคล้ายเลขแปดที่ไม่จบสิ้นแต่อาจเป็นการเรียนรู้ในเรื่องใหม่ๆ อยู่เสมอ

จากภาพในวงกลมเส้นสีส้ม(เส้นกลาง) เป็นการแสดงถึงมิติของครอบครัวของบุคคลนั้นซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของแต่ละคนเป็นอย่างสูงเพราะความแตกต่างจากวิถีชีวิตในครอบครัว กระบวนการเลี้ยงดูแนวคิดและความคาดหวังที่พ่อ แม่ ผู้ปกครองปลูกฝังให้เด็กเยาวชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

จากภาพในวงกลมเส้นสีแดง(เส้นนอกสุด) แสดงถึงความสัมพันธ์ของหมู่บ้าน ชุมชน ที่เด็กเยาวชนอาศัยอยู่ ซึ่งมีองค์ประกอบอื่นๆ ในสังคมเป็นสิ่งเร้าเพิ่มขึ้น

และภายนอกวงกลมสีแดงคือ สังคมภายนอกที่ออกจากบริบทของ หมู่บ้าน ชุมชน ไปแล้ว และจะเห็นว่าลูกศรสิ่งเร้ามีขอบเขตที่กว้างขวางมาก สามารถกระตุ้นให้เด็ก เยาวชน รับรู้อย่างไม่มีขอบเขต โดยเฉพาะเทคโนโลยีสมัยใหม่ อาทิ โทรศัพท์ ซึ่งเป็นอุปกรณ์สื่อเร้าที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เทคโนโลยีที่มาในโทรศัพท์สามารถเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารได้สารพัดรูปแบบด้วยอินเทอร์เน็ต

ดังนั้น การพัฒนาเด็ก เยาวชนให้มีทักษะ การใช้ชีวิตบ้านเขาซึ่งฝอยอาจสรุปได้ว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่คนในชุมชนพยายามสร้างสิ่งเร้าให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อประคับประคองลูกหลาน ออกจากสิ่งเร้าที่หลากหลายอื่นๆ ในสังคม ที่อาจจะส่งผลกระทบต่ออนาคตของลูกหลานในทางลบ เพื่อให้ลูก หลาน มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่อพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ชุมชน สังคม โดยใช้ประสบการณ์ ความรู้ในชุมชน และทรัพยากรท้องถิ่น เป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้

6.3 วิธีอบรมเลี้ยงดูลูก หลานและกิจกรรม

วิธีการอบรมเลี้ยงดูลูก หลานในอดีตบ้านเขาชีฝอยเป็นไปโดยธรรมชาติวิถีชีวิตของครอบครัวในชนบทที่ต้องอาศัยแรงงานคนในครอบครัวในการประกอบอาชีพ ดังนั้น ลูก หลานที่เติบโตขึ้นในครอบครัวต้องเริ่มรับภาระนับแต่เริ่มต้นสื่อสารกับพ่อ แม่ ได้ อย่างน้อยที่สุดก็ต้องเรียนรู้ที่จะดูแลตัวเองเพราะต้องอยู่คนเดียวระหว่างที่พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย กำลังทำงานในท้องไร่ ท้องนา ดังนั้นกิจกรรมที่เด็กๆ จะได้เรียนรู้จึงมาจากวิถีชีวิตของครอบครัว ซึ่งการทำนา ทำไร่ แต่ก่อนมักจะพาลูกไปทำงานด้วยโดยปล่อยให้พี่เลี้ยงน้องหรือปล่อยให้เล่นในท้องไร่ ท้องนา โดยอยู่ในสายตาของพ่อ แม่ ซึ่งกำลังทำงานอยู่ ส่วนเด็กที่เริ่มจะโตขึ้นก็ต้องมีภาระในการแบ่งเบางานในครอบครัว เช่น การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย หุงข้าว ล้างจาน เป็นต้น จะเห็นว่าการเลี้ยงดู หลานในสมัยก่อนเป็นการฝึกวินัยจากการปฏิบัติจริงผ่านความจำเป็นของวิถีชีวิตทั้งนี้แตกต่างกันไปตามวิถีคิด เช่น บางครอบครัวจะใช้วิธีการลงโทษด้วยการตีหากไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในแต่ละวัน จากการศึกษาข้อมูลการเลี้ยงดู และกิจกรรมในบ้านเขาชีฝอยสามารถแบ่งพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงได้สามยุค คือ

6.3.1. ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นยุคของสังคมเกษตรกรรมที่ประกอบอาชีพโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการลงทุน ลงแรง ในยุคนี้การเลี้ยงดูจะเป็นไปตามวิถีการประกอบอาชีพ คือมอบหมายภาระงานให้ลูกหลานแบ่งเบาตั้งแต่วัยเด็ก ถึงแม้บ้านเขาชีฝอยจะมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรเป็นพื้นฐาน แต่ด้วยการประกอบอาชีพด้วยสองมือ และเครื่องมือทุนแรงประเภท จอบ เสียม สัตว์เลี้ยงใช้งาน เช่น วัว ควาย จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะทำไร่ ทำนา ให้แล้วเสร็จและได้ผลผลิตมากพอจะแบ่งขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว เพราะต้องต่อสู้กับสภาพพื้นที่นาลุ่มๆ ดอนๆ ความรกของต้นไม้ ต้นหญ้า หรือความแห้งแล้งในบางปี ซึ่งความจำกัดดังกล่าวทำให้ทุกคนมีงานทำ

6.3.2. พ่อ แม่ น้ำ อา ป้า ลุง คนกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นผลผลิตจากยุคปู่ ย่า ตา ยาย ที่กำลังเปลี่ยนถ่ายระบบการผลิตจากอาชีพธรรมชาติมาเป็นการบริหารทรัพยากรเพื่อสนองการผลิตหรืออาจจะมาพร้อมๆ กับนโยบายทางรัฐที่ว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก” จากเดิมที่ทำนาปีละหนึ่งครั้งเพิ่มขึ้นเป็นปีละสองครั้ง มีการใช้สารเคมีเข้ามากระตุ้นผลผลิต ใช้เครื่องจักรทุนแรงในการประกอบอาชีพ ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีความคล่องตัวมากขึ้นทั้งเรื่องการเดินทาง เครื่องมืออุปกรณ์ทุนแรงต่างๆ พัฒนาเป็นเครื่องจักร ผสมกับความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านเรื่องการเวนคืนที่ดินในการสร้างเขื่อนเก็บน้ำ ชาวบ้านบางครอบครัวตัดสินใจออกไปประกอบอาชีพในต่างจังหวัดได้พบกับรูปแบบการใช้ชีวิตแบบวิถีคนเมืองและช่องทางการทำมาหากินที่คิดว่าสบายและมีความคล่องตัวมากกว่าการทำนาเหมือนดังเดิม

คนกลุ่มนี้เห็นและสัมผัสความเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิต และมีประสบการณ์ความลำบากจากการทำงานหนักจึงมีความอดทนสูง ไม่ท้อต่อความลำบาก หากความลำบากที่ตนได้รับนั้นถูกนำไปถ่วงน้ำหนักให้ลูกที่เกิดขึ้นมาด้วยการอำนวยความสะดวกสบายให้มากที่สุดที่จะทำได้เพราะ “ไม่อยากให้ลูกลำบากเหมือนตัวเอง” สิ่งใดที่ลูกอยากได้ก็ให้ได้ อย่าให้เหมือนสมัยที่ตัวเองยังเป็นเด็กอยากได้แล้วไม่ได้ จึงตอบสนองให้ลูกโดยการจับจ่ายให้ลูกโดยง่าย และพยายามทำหลายๆ อย่างเพื่อให้อนาคตของลูกหลายหนีจากสภาพที่ตนเองเป็นอยู่ เช่น ส่งลูกเรียนโรงเรียนในเมือง ซื้อเทคโนโลยีทันสมัย ฯลฯ

6.3.3. เด็ก เยาวชน ในรุ่นปัจจุบัน นับเป็นกลุ่มที่เกิดมาบนความพร้อม ความสะดวกสบายนาๆ ประการจากผลพวงการพัฒนาโครงสร้างทางสังคม และวิถีสังคมบริโภค เด็กในรุ่นนี้มีความเป็นมาที่แตกต่างจากพื้นฐานวิถีครอบครัว เด็กส่วนมากเติบโตขึ้นจากการเลี้ยงดูของตา ยาย หรือปู่ ย่า เด็กบางคนเติบโตจากพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว และเด็กๆ ที่เกิดและโตอยู่กับพ่อ แม่ ด้วยเหตุผลความจำเป็นของการเลี้ยงดูชีวิตในครอบครัวสังคมปัจจุบันเป็นสาเหตุทำให้เด็ก เยาวชนบ้านเช่าซี่ฝอยต้องอยู่ในชุมชน

บทบาท และหน้าที่ของเด็กๆ มีความชัดเจนขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยของพ่อ แม่ เด็กต้องไปโรงเรียนเมื่ออายุครบสามขวบปีเป็นต้นไปและโรงเรียนที่เด็กๆ ไปเรียนก็แตกต่างจากแต่ก่อนที่เรียนโรงเรียนในหมู่บ้านทุกคน ปัจจุบันพ่อ แม่ ผู้ปกครองสามารถเลือกให้เด็กๆ ได้ตามกำลังทุน และความเชื่อ ดังนั้นสิ่งที่เด็กๆ ต้องทำเป็นอาชีพคือ “ไปโรงเรียน” กับบ้านตอนเย็นก็เป็นเวลาพักผ่อน ทำการบ้าน วันเสาร์ อาทิตย์ต้องไปทำรายงานกับเพื่อนๆ หรือสืบค้นข้อมูลที่ร้านอินเทอร์เน็ต

จากวิถีชีวิตของคนบ้านเช่าซี่ฝอยจากอดีตถึงปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของชาวบ้านจากรุ่น สู่ รุ่น ปัจจุบัน จากการศึกษาค้นคว้ากิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้เด็กมีทักษะชีวิตในชุมชนพบว่าภาระงานที่ได้รับมอบหมายให้ทำตั้งแต่วัยเด็กเป็นกิจกรรมที่ทำให้มีความรับผิดชอบ มีวินัย ความอดทน ทั้งนี้กิจกรรมที่ได้รับมอบหมายนั้นเป็นการทำงานทางรูปธรรมและมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน เช่น ตักน้ำใส่โอ่งทุกๆ วัน เลี้ยงน้อง เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เป็นต้น แต่ในปัจจุบันกิจกรรมในวิถีชีวิตของเด็กลดน้อยลงเพราะมีเครื่องอำนวยความสะดวกเข้ามาแบ่งเบา หรือซ้ำของเครื่องใช้สำเร็จรูป ดังนั้นพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ต้องอดทนต่อพฤติกรรมซุกซน ซัดตาของลูกหลานเพื่อฝึกให้เขามีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ด้วยการให้เด็กรับผิดชอบเรื่องต่างๆ ของตัวเองด้วยตัวเอง เช่น ตื่นให้ตรงเวลา เก็บที่นอน ซักผ้า รีดผ้า และภาระงานภายในบ้านตลอดจนภาระงานที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพในครอบครัว ให้ลูกหลานได้รับฝึกซ้อมด้วย เพราะโดยส่วนมากพ่อ แม่ ผู้ปกครองมักตัดความรำคาญด้วยการทำแทนให้เสร็จๆ ไป

6.4 ต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่เอื้อต่อการสร้างการเรียนรู้

ทรัพยากรบ้านเขาสีฝอยมีจำนวนสองส่วนหลักๆ ใหญ่ที่สามารถเอื้อต่อการเรียนรู้ได้มาก คือ เขานาค และเขื่อนวังร่มเกล้าซึ่งในสองส่วนนี้สามารถใช้ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นต่อชุมชนมาเป็นบทเรียนให้ลูกหลานได้เห็นบทเรียนที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตบ้านเขาสีฝอย เช่น การต่อสู้ของชาวบ้านเขาสีฝอยเพื่อปกป้องทรัพยากรแร่หินที่เขานาค และผลกระทบจากการสร้างเขื่อนวังร่มเกล้าต่อวิถีชีวิตคนบ้านเขาสีฝอย

กลุ่มทางสังคมได้แก่กลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนที่เกิดขึ้นและดำเนินการกิจกรรม อาทิ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตร กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นความสามัคคีในชุมชนที่เป็นการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของหมู่บ้านทั้งสิ้น และคุณประโยชน์ต่างๆ ของกลุ่มนับว่ามีเป้าหมายเฉพาะประโยชน์ที่เป็นลักษณะเด่นของแต่ละกลุ่ม นับเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญต่อการพัฒนาทักษะทางสังคมให้เด็ก เยาวชน เรียนรู้เพื่อสืบสานสิ่งดีๆ ต่อไปหมู่บ้าน ทั้งนี้การเรียนรู้กลุ่มทางสังคมนั้นต้องให้เด็กได้ปฏิบัติงานร่วมกับกลุ่มคณะกรรมการ และให้เรียนรู้ถึงคุณค่าที่แท้จริงของการทำกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ตลอดจนสามารถพัฒนากลไกให้ก้าวหน้าในอนาคต

และส่วนสำคัญของการขับเคลื่อนทุกๆ ทรัพยากรให้เอื้อต่อการเรียนรู้ได้คือทรัพยากรบุคคลในชุมชนทุกเพศทุกวัย จากการดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัยเด็ก เยาวชน กลุ่มเป้าหมายให้ความร่วมมือต่อกิจกรรมในเกณฑ์ดีมาก ส่วนบุคคลซึ่งเป็นกำลังในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนมีจำนวนน้อยมาก และยังขาดทักษะการทำกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ อีกทั้งการร่วมตัวของกลุ่มคนวัยทำงานในชุมชนทำได้ยาก เพราะภาระงานในครอบครัวทำให้เวลาเพื่อส่วนร่วมน้อยลงถึงไม่มีเวลา ประกอบกับความคิดของแต่ละคนมีความต่างกัน ขาดฉันทามติในหมู่คณะทำให้กิจกรรมดีๆ เพื่อเราเด็ก เยาวชนให้เรียนรู้ในชุมชนก่อตัวขึ้นได้ยาก

6.5 วิธีการ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านเขาสีฝอย

จากภาพที่ 6.1 เด็ก เยาวชนเป็นศูนย์กลางการเปิดรับการเรียนรู้ด้วยตนเองซึ่งมีองค์ประกอบจากภายนอกเป็นตัวกระตุ้นให้เปิดรับสิ่งที่เกิดและไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็ก เยาวชนได้ โดยผู้มีส่วนสร้างการเรียนรู้ได้เด็ก เยาวชน คือคนในครอบครัว ซึ่งแต่ละคนมีพฤติกรรมแตกต่างกันแต่โดยส่วนมากของผู้ปกครองมักสร้างค่านิยม และคุณลักษณะต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง มากกว่าการเลี้ยงด้วยเหตุผลและพัฒนาทักษะตามความสามารถของลูก และองค์ประกอบที่ใหญ่ขึ้นจากครอบครัวคือชุมชนบ้านเขาสีฝอยซึ่งเป็นพื้นที่ใหญ่ขึ้นความหลากหลายของผู้คนมีมากขึ้นจากการ

เก็บข้อมูลวิธีการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชนนั้นนับคำพูดของผู้เฒ่าผู้แก่ว่า “เลี้ยงลูกคนเดียวไม่โต” เป็นความหมายการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนในชุมชนเพื่อเป็นหู เป็นตา ช่วยดูแลลูกของตนระหว่างที่ลูกออกจากบ้าน ซึ่งอาจจะได้รับฟังข่าวสารจากปากต่อปากถึงพฤติกรรมต่างๆของลูกที่แสดงออกในชุมชน และนำเรื่องราวที่ได้ฟังมาหามาพูดกันในครอบครัวอย่างน้อยลูกก็อยู่ในสายตาเราเสมอ แต่ปัจจุบันการรับฟังเรื่องราวของลูกหลานจากปาดเพื่อนบ้านเป็นเรื่องแคลงใจสำหรับพ่อ แม่ผู้ปกครอง จนอาจสร้างความขัดแย้งระหว่างครอบครัว

ดังนั้น วิธีการเพื่อการพัฒนาเด็กบ้านเขาชีฝอย ไม่ได้อยู่ที่ตัวเด็กเป็นสำคัญ แต่จุดเริ่มต้นของวิธีการพัฒนาเด็กต้องเริ่มที่กลุ่มผู้ใหญ่ในชุมชนเพราะองค์ประกอบภายนอกเป็นสิ่งที่นำไปสู่การเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน บ้านเขาชีฝอย ฉะนั้นทุกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้เด็ก เยาวชนได้พบ ทั้งด้านบวกและด้านลบ ล้วนเป็นกระบวนการเร้าให้เด็กเปิดประตูสู่การเรียนรู้ และส่งผลต่อพฤติกรรมทุกกรณี ด้วยกระบวนการเรียนรู้ทางจิตวิทยาเป็นดังที่กล่าวมา ทีมวิจัยบ้านเขาชีฝอยจึงกลับมาที่ต้นเหตุที่จะสร้างสรรค์กระบวนการเร้าให้เด็ก เยาวชน สนใจพบว่ากลุ่มแกนนำกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ขาดความจริงจังในการทำกิจกรรมเพื่อเด็กๆ ในชุมชน กลุ่มคนที่เขามาเป็นแกนนำมีความอยากเป็นทุนในการร่วมสร้างกระบวนการแต่ในเชิงลึกของแต่ละคนนั้น พบว่าการทำงานในชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้ไม่ใช่คำถามที่ตนเองอยากจะทำเนิ่นการทั้งหมด เพียงแต่อยากทำบางอย่างในกิจกรรมเพื่อตอบปัญหาเฉพาะระดับบุคคล ขาดการมองภาพรวมในอนาคตของหมู่บ้าน และความสับสนทางความคิดของคนทำงานมีน้อย เมื่อเกิดเหตุการณ์ปะทะทางความคิดถึงจบลงด้วยความขัดแย้ง มิติการทำงานร่วมกันในชุมชนจึงเป็นการดำเนินไปเรื่อยๆ ขาดการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์หรือบางกิจกรรมอาจยุติลงระหว่างกระบวนการเพราะกลุ่มคนทำงานโดยเฉพาะกิจกรรมที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องในเวลานานๆ เช่น กรณีการทำกิจกรรมพาเด็ก เยาวชน สวดมนต์ตอนเย็นพบว่าในกระบวนการทำกิจกรรมเด็กๆ ให้ความร่วมมือดี แต่เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างกลุ่มคนหนุนกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมจบลงอย่างไม่เป็นเหตุ เป็นผล

ทั้งนี้แม้การหนุนเสริมจากภายนอกจะมีความพร้อมที่จะหนุนเสริมก็ไม่ใช่เหตุให้บ้านเขาชีฝอยพัฒนาระบวนการสร้างทักษะชีวิตให้ลูกหลานได้ เพราะต้นเหตุอย่างคนทำงานในชุมชนมีข้อจำกัดในการทำงานร่วมกัน ดังนั้นวิธีการเพื่อพัฒนาเด็กบ้านเขาชีฝอยได้นั้นต้องปฏิรูปกลุ่มคนทำงานให้มีบุคลิกภาพเป็นผู้อำนวยความสะดวกเพื่อร่วมกันสร้างสรรค์กระบวนการป้อนสิ่งเร้าดีๆ ให้เด็ก เยาวชน ในชุมชน

6.6 ปัญหาอุปสรรค

หมู่บ้านเขาชี้อยู่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาวิถีสังคมวิวัฒนาการ หากมองดูบริบทชุมชนบ้านเขาชี้อยู่ก็เป็นชุมชนชนบททั่วไปในประเทศไทย แต่หากเขาไปทบทวนวิถีชีวิตบ้านเขาชี้อยู่จะพบวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง “ชนบทวิถีเมือง” นั่นคือมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นส่วนตัวมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยกันน้อยลง สร้างอาณาเขตพื้นที่บ้านด้วยกำแพงอิฐปิดกั้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่เคยไปมาหาสู่กัน ระดับความสัมพันธ์จึงลดน้อยลงตามการเวลา ส่วนเด็กเยาวชนใช้ชีวิตในโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่เมื่อกลับมาถึงบ้านในตอนเย็นก็ใช้เวลากับการทำการบ้าน เล่นเกมบ้าง หรือบางคนก็ดูทีวี เล่นอินเทอร์เน็ต คุยโทรศัพท์ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลดน้อยลง อีกทั้งค่านิยมตามกระแสโฆษณาต่างๆ เสริมแรงให้เด็กมีความเป็นปัจเจกขึ้น

จากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการวิจัยถือเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชนที่เป็นสิ่งรื้อในด้านดี ให้เด็ก เยาวชนได้เรียนรู้ และพัฒนาตัวเองผ่านกระบวนการกิจกรรม ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมที่จะบ่อนทำลายให้เกิดขึ้นในชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง เพราะอัตราของการทำงานเป็นเหตุให้การประสานงานเพื่อสร้างกิจกรรมเว้นว่างลง อาทิ กิจกรรมการถอดบทเรียนในเชิงลึกเพื่อหาบทเรียนการเลี้ยงลูก หลาน และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นอกสถานที่ ไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะขาดการประสานงานที่เข้าใจกัน และศักยภาพการรวมตัวของนักวิจัยแต่ละคนเต็มไปด้วยข้อจำกัด และความยุ่งยากในครอบครัว จึงไม่สามารถจัดการเวลาร่วมกันได้ ฉะนั้นเหตุดังกล่าวจึงเป็นจุดอ่อนการดำเนินในภาพรวมของนักวิจัย ถึงแม้บ้านเขาชี้อยู่มีต้นทุนทางสังคมที่พร้อมต่อกระบวนการสร้างทักษะการเรียนรู้ในชุมชนได้เป็นอย่างดีในทางบริบทพื้นที่ หากคิดถึงเงื่อนไขด้านบุคลากรบุคคลในชุมชนที่จะเป็นแกนประสานคนสร้างกิจกรรมขาดความสมบูรณ์ลง

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาทักษะเด็กบ้านเขาชี้อยู่อาจเป็นประเด็นที่เกินจะตัดไม้แข็งให้อ่อนลงมาสอดรับกระบวนการได้ แต่กลุ่มคนทำงานประเภทไม้แข็งในเขาชี้อยู่เป็นกลุ่มที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมได้ แต่กระบวนการสร้างทักษะให้เด็ก เยาวชนนั้นจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงดำเนินการเป็นหลักเพื่อสร้างสรรค์กระบวนการให้เด็ก เยาวชนโดยตรง และให้เด็ก เยาวชน ลูกขึ้นมาเป็นผู้นำกิจกรรมด้วยตัวเองในอนาคตแต่ต้องใช้เวลาเพื่อการสร้างกลุ่ม เด็ก เยาวชน รุ่นใหม่มาทดแทน

เตรียมความพร้อมเด็กเยาวชน และทีมวิจัย

กิจกรรมศึกษาด้านทุนทางสังคมของชุมชน

สรุปบทเรียน

ประชุมประจำเดือน

